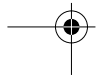
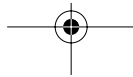
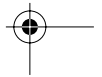
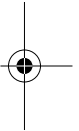
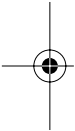
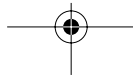
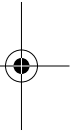
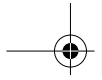
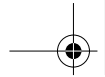

Monitor Gesubsidieerde Rechtsbijstand

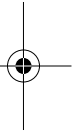
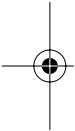

MONITOR GESUBSIDIEERDE RECHTSBIJSTAND

KWANTITATIEVE GEGEVENS 2005

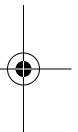
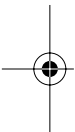
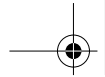
L. COMBRINK-KUITERS & N. JUNG MANN

MET MEDEWERKING VAN
M. VAN GAMMAREN-ZOETEWIJ

Boom Juridische uitgevers
Den Haag
2006

© 2006 L. Combrink-Kuiters & N. Jungmann / Boom Juridische uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

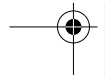
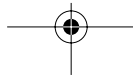
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN-10 90 5454 730 8

ISBN-13 978 90 5454 730 3

NUR 825

www.bju.nl

VOORWOORD

Tot op heden werd de monitor, die zowel kwalitatieve als kwantitatieve gegevens bevat, in het najaar opgeleverd. Omdat de kwalitatieve gegevens betrekking hebben op het voorafgaande kalenderjaar, waren deze bij publicatie enigszins gedateerd. Om dit bezwaar te ondervangen, is besloten het publicatiemoment te verschuiven naar het voorjaar, zodat de monitor voortaan actuellere kwantitatieve gegevens bevat.

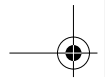
Het jaar 2006 wordt daardoor een overgangsjaar. De monitor die nu voor u ligt, bevat uitsluitend cijfermatige gegevens. Vandaar de titel: Kwantitatieve gegevens 2005. Het kwalitatieve onderzoek dat in de loop van 2006 wordt uitgevoerd, wordt beschreven in de *Monitor 2006*, die begin 2007 zal worden opgeleverd en die dan tevens de kwantitatieve gegevens van 2006 bevat.

Op de onderzoeksagenda voor 2006 staan de volgende onderwerpen:

- de effecten van de invoering van *VIValt*;
- het functioneren van de verwijzarrangementen bij Het Juridisch Loket;
- de introductie van de lichte adviestoevoeging;
- de werking van het systeem van kwaliteitsborging bij advocatenkantoren;
- de ontwikkelingen op het gebied van de rechtsbijstand in milieuzaken en de voorziening deskundigenbericht;
- en wellicht het meervoudig gebruik.

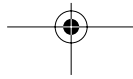
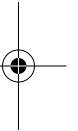
Vermeldenswaardig is nog dat, naast de monitor, in samenwerking met de Nederlandse Orde van Advocaten onderzoek is verricht naar de voorkeuren en beelden bij de keuze van rechtenstudenten en beginnende advocaten voor het beroep van advocaat (Van het Hooft 2005). In aanvulling hierop wordt aanvullend onderzoek verricht naar het aannamebeleid van advocaten en advocaatstagiaires bij kleine en middelgrote kantoren. Beide onderzoeken hebben ten doel de aandachtspunten in beeld te brengen waarop een campagne gericht op het behouden en stimuleren van voldoende aanwas van jonge advocaten, zich het beste kan richten.

Al met al zit er veel in het vat. Voor dit moment even een beperking tot de op zichzelf ook belangwekkende cijfermatige ontwikkeling. Wat dientengevolge

ontbreekt, is een actualisering van de beschouwing over de stand van zaken van het stelsel uit de monitor van november 2005. Uit de cijfermatige ontwikkeling in 2005 kan echter afgeleid worden dat die beschouwing niet aan waarde heeft ingeboet.

Mei 2006
F.A. Ohm
Directeur Raad voor Rechtsbijstand Amsterdam

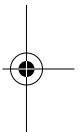
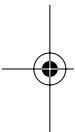

INHOUD

VOORWOORD	V
SAMENVATTING	1
1 INLEIDING	7
1.1 Uitvoering en publicatie	7
1.2 Het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand en de wijzigingen in 2005	8
1.2.1 Het Juridisch Loket	8
1.2.2 Rechtsbijstand op basis van een toevoeging	9
1.2.3 Mediation op basis van een toevoeging	9
1.3 Definities	10
1.4 Indeling van het rapport	11
2 HET GEBRUIK VAN GESUBSIDIEERDE RECHTSBIJSTAND	13
2.1 Het Juridisch Loket	13
2.1.1 Contacten	14
2.1.2 Hulpproducten en contactkanalen	17
2.1.3 Rechtsterreinen	20
2.1.4 Het verwijzarrangement	22
2.1.5 Meervoudig gebruik	23
2.2 Toevoegingen	23
2.2.1 Aantal toevoegingen	23
2.2.2 Hoofdrechtsterreinen	25
2.2.3 Aantal rechtzoekenden	28
2.2.4 Anticumulatieregeling	31
2.2.5 Eigen bijdrage	32
3 DE GEBRUIKERS VAN HET STELSEL	35
3.1 Kenmerken van de gebruikers van Het Juridisch Loket	35
3.2 Kenmerken van de toevoegingsgebruikers	36

4	HET AANBOD VAN RECHTSBIJSTANDVERLENERS	39
4.1	Aantal rechtsbijstandverleners	39
4.1.1	Aantal advocaten	41
4.2	Kenmerk rechtsbijstandverleners	41
4.2.1	Geslacht rechtsbijstandverleners	41
4.2.2	Ervaring rechtsbijstandverleners	42
4.2.3	Aantal toevoegingen per rechtsbijstandverlener	44
4.3	Verloop onder de rechtsbijstandverleners	49
	LITERATUUR	51
	BIJLAGE 1 INKOMENS- EN VERMOGENSNORMEN EN EIGEN BIJDRAGEN 2005	53
	BIJLAGE 2 LIJST MET FIGUREN EN TABELLEN	55
	BIJLAGE 3 BEGELEIDINGSCOMMISSIE	59

SAMENVATTING

Het gebruik van gesubsidieerde rechtsbijstand

Het Juridisch Loket

Het aantal contacten van de in 2005 reeds operationele loketvestigingen was in 2005 261.700. Dit is lager dan het aantal contacten dat de bureaus rechtshulp in 2003 registreerden. De belangrijkste verklaringen hiervoor zijn de iets andere manier van registreren van de cliëntcontacten door Het Juridisch Loket (HJL), het feit dat 2004 en 2005 overgangsjaren waren waarin nog niet alle loketten het volledige jaar 2005 operationeel waren, en het gegeven dat nog niet alle potentiële rechtzoekenden als zij een probleem krijgen, weten dat HJL bestaat.

De meeste contacten tussen rechtzoekenden en loketmedewerkers verlopen via de telefoon (iets minder dan twee derde) of via de balie (iets minder dan een kwart). 14% Van de contacten betreft een spreekuur. Het aandeel digitale contacten via website/e-mail is nog laag. De verwachting is dat de vernieuwde website en een reclamecampagne die voor de zomer van 2006 staat gepland, hierin verbetering zal brengen. Vergeleken met de kanalen waarlangs rechtzoekenden contact hadden met de bureaus rechtshulp, zijn er bij HJL naar verhouding iets minder telefonische contacten en juist iets meer baliecontacten. HJL biedt rechtzoekenden drie soorten hulp (informatieverstrekking, spreekuur of verwijzing naar een advocaat). Informatieverstrekking is de meest geleverde vorm van rechtshulp (bijna 80%). Een afspraak voor het spreekuur of een verwijzing naar de advocatuur worden in verhouding ongeveer even vaak verstrekt (beide ongeveer 10%).

De hulpproducten worden niet in gelijke mate per contactkanaal verstrekt. Ongeveer twee derde van de afspraken voor het spreekuur en van de informatieverstrekking vindt plaats via de telefoon (respectievelijk 69% en 63%), terwijl een verwijzing naar de advocatuur in gelijke mate, ongeveer 40% van dit product, via de telefoon en via de balie tot stand komt.

Aan de telefoon, op het spreekuur en via de e-mail/website wordt in meer dan 80% van de contacten informatie verstrekt. De verwijzingen naar de advocatuur vinden in verhouding meer plaats via de balie in vergelijking met de

andere kanalen. De verklaring hiervoor is dat loketmedewerkers eerst schriftelijke stukken willen zien voor ze een rechtzoekende verwijzen.

De rechtsterreinen waar de meeste hulpvragen betrekking op hebben, zijn respectievelijk arbeidsrecht (22%), verbintenissenrecht (18%) en het personen- en familierecht (13%). Deze komen in grote lijnen overeen met het profiel van de bureaus rechtshulp. De eerste ervaringen met de verwijzarrangementen zijn in het algemeen positief.

Toevoegingen

In 2005 zijn er 351.350 toevoegingen afgegeven. Dit zijn er ongeveer 3% meer dan in het jaar daarvoor. Deze stijging komt deels voor rekening van de Lat, waarvan er in 2005 voor het eerst 3.751 zijn afgegeven. De meeste toevoegingen zijn afgegeven ten behoeve van zaken die op het terrein liggen van het strafrecht (137.811), personen- en familierecht (72.524) of het vreemdelingenrecht (25.951). Wanneer de cijfermatige ontwikkelingen per rechtsterrein worden geanalyseerd, is sinds 2003 de belangrijkste verandering dat het aantal toevoegingen op de terreinen van het vluchtelingenrecht (-12.254) en het vreemdelingenrecht (-2.795) aanzienlijk zijn gedaald. De grootste absolute stijging heeft plaatsgevonden op het terrein van het strafrecht (+8.407).

Relatief gezien steeg het aantal afgegeven toevoegingen voor faillissementen het sterkst (+58%).

Meervoudig gebruik

Rechtzoekenden kunnen in een jaar meerdere keren gebruikmaken van gesubsidieerde rechtsbijstand. De 351.350 toevoegingen zijn afgegeven aan 242.116 afzonderlijke rechtzoekenden. Dit zijn er ongeveer evenveel als in de drie voorgaande jaren. Ten opzichte van 2000 is er een stijging van 9%. Gemiddeld werden er 1,45 toevoegingen per rechtzoekende afgegeven.

Ontwikkeling eigen bijdrage

In januari 2004 is rechtsbijstand duurder geworden voor rechtzoekenden; de eigen bijdrage is met 35% verhoogd, de anticumulatieregeling is versoerd en de griffierechten zijn (voor alle rechtzoekenden) met 15% verhoogd. De hoogte van de gemiddelde eigen bijdrage die door de rechtzoekenden werd betaald, is – na een forse stijging in 2004 ten opzichte van 2003 ten gevolge van de stijging van de eigen bijdrage – in 2005 gestabiliseerd. Voor inkomensafhankelijke toevoegingen betaalde men gemiddeld 4% minder dan die in 2004. Uit de cijfers mag worden afgeleid dat de versoerde anticumulatieregeling in 2005 zeker niet heeft geleid tot een substantiële afname van meervoudig gebruik. In overeenstemming met onderzoek van het SCP in 2005 is er geen omvangrijk neerwaarts effect op het gebruik van toevoegingen zichtbaar, inte-

gendeel: het aantal toevoegingen en het meervoudig gebruik vertonen zelfs enige groei (SCP, 2005).

De groep die valt in de categorie van de laagste eigen bijdrage is in 2005 net als in het daaraan voorafgaande jaar opnieuw groter geworden (+4%).

Anticumulatieregeling

Als er meerdere toevoegingen worden afgegeven binnen een periode van zes maanden, dan kan de rechtzoekende op grond van de anticumulatieregeling een korting krijgen op de eigen bijdrage. In 2005 werd in iets minder dan een kwart (23%) van de toevoegingen waarvoor een eigen bijdrage moet worden betaald een korting gegeven.

Mediation

Ook voor mediation kan sinds 1 april 2005 een toevoeging worden aangevraagd. Dit heeft ertoe geleid dat een aantal mediators, die niet ook al als advocaat op toevoegingsbasis werkten, is ingeschreven bij de vijf raden. Daarnaast kunnen de klanten van het loket vanaf 2005 worden doorverwezen naar een mediator. Hiervoor zullen op elk loket mediationfunctionarissen worden aangesteld. Dit proces moet in 2006 voltooid zijn. In 2005 zijn er 424 cliënten doorverwezen naar mediation vanuit HJL. In 166 zaken gingen beide partijen akkoord met mediation. Het streefcijfers voor 2005 van 100 gestarte mediations is hiermee overtroffen.

Het aantal mediationtoevoegingen in 2005 is nog zeer bescheiden – ongeveer 600 – maar dit aantal zal in de toekomst toenemen, zeker als alle rechtbanken gaan doorverwijzen naar mediation. Ook dit zal in 2006 worden gerealiseerd.

De gebruikers van het stelsel

Het Juridisch Loket

De grootste groep mensen die contact zoekt met HJL valt in de categorie 35-39 jaar. Ongeveer de helft van de cliënten is jonger dan 40 jaar. De vrij kleine groep onder de 15 jaar (0,3% van de loketgebruikers), maakt relatief vaker gebruik van website/e-mail en telefoon en komt minder vaak langs op HJL.

Iets meer dan de helft van de gebruikers van HJL is man; aan de balie zijn mannen met 61% duidelijk in de meerderheid.

Toevoegingen

Van de toevoegingsgebruikers is bijna twee derde jonger dan 41 jaar, 86% jonger dan 51 jaar en 60% man. Met name bij strafrechtelijke toevoegingen komen vaker mannen voor (83%). Vrouwen zijn oververtegenwoordigd bij zaken die betrekking hebben op personen- en familierecht.

Het aanbod van rechtsbijstandverleners

Aantal rechtsbijstandsverleners

In 2005 verleenden 6.622 rechtsbijstandverleners gesubsidieerde rechtsbijstand, 96% van deze groep is advocaat. In de jaren 2000 tot en met 2002 daalde het aantal rechtsbijstandverleners met 5%. Dankzij een stijging sindsdien was het totaal aantal rechtsbijstandverleners dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent in 2005 ongeveer gelijk aan het aantal in 2000. Van alle bij de balie ingeschreven advocaten verleent 46% gesubsidieerde rechtsbijstand (6.339). Dit percentage is sinds 2000 met 11% gedaald. Toen verleende nog 57% van alle advocaten gesubsidieerde rechtsbijstand. Deze daling wordt veroorzaakt doordat het aantal bij de Nederlandse Orde van Advocaten ingeschreven advocaten sneller is gestegen dan het aantal advocaten dat rechtsbijstand verleent. Dit laatste aantal bleef ten opzichte van 2000 gelijk. Het aandeel vrouwelijke rechtsbijstandsverleners dat op toevoegingsbasis werkt, is sinds 2000 met 5% gestegen (van 38% naar 43%).

Ervaringsjaren rechtsbijstandsverleners

De rechtsbijstandverleners die gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen, starten daar gemiddeld ongeveer een jaar nadat zij zijn beëdigd mee. Het gemiddeld aantal toevoegingen dat de rechtsbijstandverleners per persoon behandelen is in de afgelopen jaren gestegen van 44 in 2000 tot 53 in 2005 (+21%). Wanneer de spreiding van de zaken over de rechtsbijstandverleners wordt geanalyseerd, dan blijkt dat het aandeel dat minder dan 10 toevoegingen per jaar behandelt, is gedaald van 36% in 2000 naar 29% in 2005 terwijl het aantal rechtsbijstandverleners dat meer dan 50 toevoegingen per jaar behandelt, juist is gestegen van 29% naar 37%. Dit betekent dus dat de groep die veel toevoegingen per persoon per jaar behandelt groeit ten koste van de groep die weinig toevoegingen per persoon behandelt. Wanneer het aantal beëdigingsjaren in verband wordt gebracht met het aantal toevoegingen dat de rechtsbijstandverleners per persoon behandelen, blijkt dat de groep die meer dan 100 toevoegingen per jaar behandelt qua ervaring gelijkmatig verdeeld is. Dit in tegenstelling tot de rechtsbijstandverleners die minder dan 25 toevoegingen behandelen. Bij die groep zijn degenen die kort geleden beëdigd zijn, in de meerderheid. Deze verdeling roept de vraag op of er op termijn een probleem kan ontstaan als de groep die per persoon veel toevoegingen doet, te weten de groep die langer geleden beëdigd is, het stelsel gaat verlaten. Er is geen aanleiding tot zorg op dit punt. De rechtsbijstandverleners die kort geleden beëdigd zijn, behandelen weliswaar gemiddeld weinig toevoegingen per persoon, maar uit een analyse van de ontwikkeling van het aantal toevoegingen per persoon per jaar door de jaren heen, blijkt dat rechtsbijstandverleners meer toevoegingen gaan behandelen naarmate ze langer geleden beëdigd zijn.

Daarnaast blijkt dat de instromers in hun eerste jaar gemiddeld meer toevoegingen gaan doen. Op grond hiervan kan dus verwacht worden dat de groep die nu relatief weinig toevoegingen doet, over een aantal jaar, als zij langer geleden beëdigd zijn, ook meer toevoegingen voor hun rekening nemen.

De omvang van het aanbod zou kunnen afnemen als de groep rechtsbijstandverleners die al langer geleden beëdigd is, veel groter is dan de groep die nog maar kort is beëdigd. Dit is niet het geval. De helft van de rechtsbijstandverleners die gesubsidieerde rechtsbijstand verleent, is korter dan 10 jaar geleden beëdigd. Als wordt aangenomen dat rechtsbijstandverleners gemiddeld worden beëdigd als ze 25 jaar zijn en met pensioen gaan als ze 65 zijn, dan verlaten de rechtsbijstandverleners die langer dan 30 jaar geleden beëdigd zijn in de komende tien jaar het stelsel omdat zij met pensioen gaan. Deze groep behandelt per persoon gemiddeld weliswaar het hoogste aantal toevoegingen, maar omdat in 2005 maar 3% van alle rechtsbijstandverleners die op toevoegingsbasis werkt deel uitmaakt van deze groep, is er geen reden om te veronderstellen dat hun uittreden tot problemen zal leiden.

Verloop onder de rechtsbijstandsverleners

Een ander gegeven is dat in de groep die 80% van de toevoegingen behandelt, de instroom groter is dan de uitstroom. Bij de totale groep rechtsbijstandverleners wordt tevens duidelijk dat een derde van de groep die jaarlijks het stelsel verlaat op enig moment weer terugkeert. Meer dan 80% van de rechtsbijstandverleners blijft twee achtereenvolgende jaren actief. De nieuwe instroom is in 2005 hoger geweest dan in de voorgaande jaren. Dit kan deels worden verklaard door het feit dat vanaf 1 april 2005 ook mediators op toevoegingsbasis kunnen werken.

Aanbod mediators

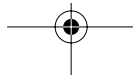
Eind 2005 waren er bij de vijf raden ongeveer 400 (advocaat-)mediators ingeschreven, die aan de kwaliteitsvoorwaarden voldoen om op toevoegingsbasis te bemiddelen. Van de ongeveer 600 mediationtoevoegingen die werden afgegeven, gebeurde dit in ruim 350 gevallen aan 76 mediators die niet tevens advocaat zijn. Het aantal mediationtoevoegingen en mediators dat op toevoegingsbasis werkt zal naar verwachting verder toenemen.

Aansluiting vraag en aanbod

Omdat gesubsidieerde rechtsbijstand een voorziening is die beschikbaar moet zijn voor alle gerechtigden die er gebruik van willen maken, is het van belang een inschatting te maken van de gecombineerde ontwikkeling van de vraag naar rechtsbijstand op basis van een toevoeging en het aanbod van rechtsbijstandverleners dat op die basis werkt.

Er moet een voldoende aanbod zijn van rechtsbijstandsverleners. In periode 2000-2005 is het aantal bij de raden ingeschreven rechtsbijstandverleners in eerste instantie gedaald en de afgelopen jaren weer gestegen naar een aantal dat ongeveer gelijk is aan dat van 2000: 6.622. In diezelfde periode is het aantal afgegeven toevoegingen met 20% gestegen naar 351.300 toevoegingen in 2005. Dit heeft als gevolg dat het gemiddeld aantal toevoegingen dat per jaar aan een individuele rechtsbijstandverlener wordt afgegeven in de periode 2000-2005 met 22% is gestegen, waarbij dit percentage gedurende de laatste drie jaar constant is gebleven. Op termijn worden er geen problemen verwacht ten aanzien van de aansluiting van vraag en aanbod.

1 INLEIDING

Een van de voorwaarden voor een goed functionerende rechtstaat is dat burgers met een juridisch probleem, toegang hebben tot betaalbare rechtsbijstand van goede kwaliteit. Om te voorkomen dat iemand met een juridisch probleem vanwege de kosten afziet van het inschakelen van rechtsbijstand, voorziet de Wet op de rechtsbijstand (Wrb) in een subsidiestelsel. Op grond van deze wet krijgen onder andere rechtzoekenden met een inkomen onder een bepaalde grens en verdachten die in hechtenis zitten, gesubsidieerde rechtsbijstand aangeboden. In Nederland zijn er vijf raden voor rechtsbijstand die gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de uitvoering van gesubsidieerde rechtsbijstand. Om na te gaan hoe het stelsel zich ontwikkelt, heeft het ministerie van Justitie de raden de opdracht gegeven om een periodiek registratiesysteem, verder te noemen 'de monitor gesubsidieerde rechtsbijstand' (MGR) op te zetten. Hierin wordt jaarlijks aandacht besteed aan de ontwikkeling van de vraag naar en het aanbod van gesubsidieerde rechtsbijstand. Naast onderzoek naar algemene ontwikkelingen, wordt er specifiek aandacht besteed aan effecten van wijzigingen in het stelsel en andere actuele onderwerpen.

1.1 UITVOERING EN PUBLICATIE

De MGR wordt uitgevoerd door de Raad voor Rechtsbijstand Amsterdam als portefeuillehouder monitor/onderzoek van de vijf raden voor rechtsbijstand. Deze Raad draagt zorg voor de onderzoekstechnische operationalisering van de politieke en beleidsmatige wensen van de opdrachtgever. Bij het opstellen van de onderzoeksagenda laat de opdrachtgever zich adviseren door de raden. Een begeleidingscommissie die bestaat uit wetenschappers en andere betrokkenen ziet toe op de kwaliteit van de monitor. De monitor bevat geen concrete aanbevelingen met betrekking tot gewenst beleid. Wel beoogt zij de discussie daarover te stimuleren.

1.2 HET STELSEL VAN GESUBSIDIEERDE RECHTSBIJSTAND EN DE WIJZIGINGEN IN 2005

Gesubsidieerde rechtsbijstand wordt verstrekt door Het Juridisch Loket (HJL) en door rechtsbijstandverleners (advocaten, deurwaarders en mediators) die bij een van de raden zijn ingeschreven.

1.2.1 *Het Juridisch Loket*

In 2004 en 2005 is de eerstelijnsrechtshulp hervormd. Er is een landelijke stichting HJL opgericht die de publieksfunctie van de bureaus rechtshulp heeft overgenomen en versterkt. De belangrijkste reden van deze stelselherziening was om een duidelijk onderscheid aan te brengen tussen private en publieke instellingen, respectievelijk het advocatenkantoor en HJL. Een aantal bureaus is niet omgevormd tot Loket, maar als zelfstandig advocatenkantoor verdergegaan.¹ Begin 2005 waren er zeven loketten operationeel.² Eind 2005 is er een landelijk dekkend netwerk van dertig vestigingen gerealiseerd zodat elke rechtzoekende niet al te ver hoeft te reizen om van de aangeboden diensten gebruik te kunnen maken. Rechtzoekenden kunnen naast de balie, waar zij terecht kunnen voor face-to-facecontact, ook gebruikmaken van een landelijk telefoonnummer (0900-8020) of een centrale website (www.hetjl.nl).

HJL biedt rechtzoekenden in tegenstelling tot de voormalige bureaus rechtshulp alleen eerstelijnsrechtshulp in de vorm van vraagverheldering en advies. Als dit in een balie-, telefoon- of e-mailcontact niet afdoende kan worden gegeven, dan kan de rechtzoekende gebruikmaken van een gratis spreekuur van een uur. Mocht de rechtzoekende niet alleen advies en informatie, maar verdergaande rechtsbijstand nodig hebben, dan wordt hij doorverwezen naar een advocaat. Deze kan dan rechtsbijstand verlenen in de vorm van een lichte adviestoevoeging (Lat) of van een reguliere toevoeging (zie verder onder 1.2.2). Die verwijzing vindt plaats op basis van een zogenaamd 'verwijsarrangement'. Momenteel zorgt HJL ervoor dat de rechtzoekende een afspraak kan maken bij een advocaat. In de toekomst zullen de afspraken direct in de agenda van de advocaat geboekt gaan worden. Het verwijsarrangement heeft als doel om uitval tussen HJL en de advocatuur zo veel mogelijk te beperken. De lichte adviestoevoeging (Lat) is gecreëerd om te voorkomen dat rechtzoekenden vanwege de kosten van een advocaat geen gebruikmaken van het

1. De bureaus rechtshulp Rotterdam, Zuid Holland Zuid (met vestigingen in Dordrecht en een nevenvestiging in Gorinchem), ZON (met vestigingen in Heerlen, Maastricht, Venlo, Roermond, Eindhoven en Helmond), Utrecht, Alkmaar (met vestigingen in Alkmaar, Zaandam en Haarlem), Arnhem (met vestigingen in Arnhem, Zutphen, Zwolle, Enschede en Almere), Leeuwarden, Amsterdam en Den Haag zijn van start gegaan als advocatenkantoor.
2. Te weten Amersfoort, Breda, Den Bosch, Dordrecht, Eindhoven, Leiden en Rotterdam.

verwijsarrangement. De eigen bijdrage is lager dan bij een reguliere toevoeging. Op grond van een Lat kunnen rechtzoekenden maximaal drie uur rechtsbijstand krijgen. Zij moeten daarvoor wel een eigen bijdrage betalen die vooralsnog voor iedereen € 13,50 bedraagt. Dit is hetzelfde bedrag als voorheen werd betaald voor het verlengd spreekuur van de bureaus rechtshulp. Er wordt momenteel een wetsvoorstel voorbereid om de kosten van een Lat te verhogen. Zij zal afhankelijk worden van de hoogte van het inkomen en € 35 of € 65 gaan bedragen.

1.2.2 *Rechtsbijstand op basis van een toevoeging*

Een toevoeging is een recht op vergoeding van verkregen rechtsbijstand door de raad voor rechtsbijstand. Op grond van de Wrb zijn er inkomensgrenzen vastgesteld. Rechtzoekenden die een inkomen hebben dat onder deze grens valt en voor een serieus juridisch probleem een rechtsbijstandverlener willen inschakelen, kunnen een toevoeging aanvragen. Dit is het instrument om te voorkomen dat rechtzoekenden vanwege de kosten afzien van het inschakelen van rechtsbijstand. Wel moeten rechtzoekenden een inkomensafhankelijke eigen bijdrage betalen. Als iemands vrijheid is ontnomen omdat hij bijvoorbeeld vanwege een strafzaak in hechtenis zit of gedwongen is opgenomen in een psychiatrische kliniek, hoeft hij geen eigen bijdrage te betalen. De heffing van de eigen bijdrage moet een prijsprikkel zijn om te bereiken dat rechtzoekende een afweging maken of een juridisch probleem serieus genoeg is om rechtsbijstand voor in te schakelen. In de wetsevaluatie van de Wrb is dit omschreven als zaken met een voldoende rechtsoorzaak (Klijn e.a. 1998). In 2005 bedroeg de eigen bijdrage maximaal € 769 (zie bijlage 1). Rechtzoekenden die binnen een periode van zes maanden meerdere toevoegingen aanvragen, krijgen op de tweede, derde en vierde toevoeging een korting van 50% op de eigen bijdrage. Voor eventuele daarop volgende toevoegingen binnen die termijn wordt geen korting meer gegeven.

Advocaten die rechtzoekenden op basis van een toevoeging helpen, krijgen per zaak een forfaitaire vergoeding. De hoogte daarvan staat in het Besluit vergoedingen rechtsbijstand en bedroeg per 1 januari 2005 € 98,87 per uur.³

1.2.3 *Mediation op basis van een toevoeging*

Vanaf 1 april 2005 kunnen rechtzoekenden ook voor een mediation een toevoeging aanvragen. Bij mediation wordt een onafhankelijk bemiddelaar ingeschakeld die beide partijen helpt hun conflict op te lossen. De mediator

3. Per 1 juli 2005 is dit tarief verhoogd naar € 99,10.

moet wel voldoen aan bepaalde kwaliteitseisen die mede door de raden voor rechtsbijstand zijn vastgesteld.

Er zijn drie wegen waarlangs een aanvraag voor een mediationtoevoeging tot stand kan komen. De eerste is via de vrije markt. Mediators kunnen zelf aan rechtzoekenden voorstellen om een toevoeging aan te vragen. Daarnaast kunnen rechtzoekenden op twee manieren verwezen worden naar een mediator: vanuit een rechtbank- of gerechtshofprocedure en vanuit HJL. Bij een verwijzing vanuit HJL zal in veel gevallen ten minste een van de partijen in aanmerking komen voor een toevoeging. Bij alle loketvestigingen zullen speciaal opgeleide mediationfunctionarissen worden aangesteld om de doorverwijzing vanuit HJL te stimuleren en te begeleiden. Eind december 2005 was de doorverwijzingsvoorziening naar mediation bij twintig loketten operationeel. Bij de overige loketten zal dat in 2006 worden gerealiseerd. Bij de hoofdstukken die betrekking hebben op vraag en aanbod zal aandacht worden besteed aan deze nieuwe voorziening binnen het stelsel.

1.3 DEFINITIES

In de monitor worden diverse termen gebruikt. In deze paragraaf staan de definities daarvan.

Gesubsidieerde rechtsbijstand: rechtsbijstand die wordt verstrekt door HJL of door een rechtsbijstandverlener op basis van een toevoeging.

Draagkracht: het netto-inkomen minus de in het Besluit draagkrachtcriteria rechtsbijstand opgenomen aftrekposten.

Toevoeging: een recht op vergoeding van verkregen rechtsbijstand door een raad voor rechtsbijstand.

Lat: een lichte adviestoevoeging die is ingesteld ter vervanging van het verlengd spreekuur van de bureaus rechtshulp waarop kortdurende (advise-rende) rechtsbijstand verstrekt kan worden.

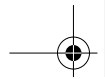
Wrb-gerechtigden: burgers met een huishoudinkomen en vermogen op grond waarvan ze recht hebben op gesubsidieerde rechtsbijstand voor het oplossen van een (serieus) juridisch probleem.

Toevoegingsgebruikers: burgers aan wie een toevoeging is afgegeven.

Bureaugebruiker: burgers die gebruikmaken van de diensten die de bureaus rechtshulp aanbieden.

Loketgebruikers: burgers die gebruikmaken van de diensten die HJL aanbiedt.

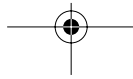
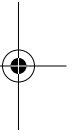
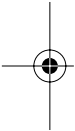
Mediation: een vorm van bemiddeling in conflicten, waarbij een neutrale bemiddelingsdeskundige – de mediator – de onderhandelingen tussen partijen begeleidt teneinde vanuit hun werkelijke belangen tot gezamenlijk gedragen en voor iedereen optimale resultaten te komen.

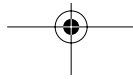
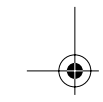
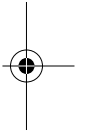
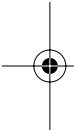
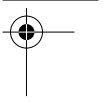
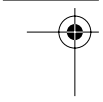
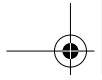

1.4 INDELING VAN HET RAPPORT

In deze monitor is in grote lijnen de structuur van het kwantitatieve deel van de eerdere monitors aangehouden. De cijfermatige analyses zijn opnieuw uitgevoerd op basis van de meest recente cijfers. De cijfers hebben voor wat betreft het gebruik voornamelijk betrekking op de periode 2003 tot en met 2005 en voor wat betreft het aanbod in hoofdzaak op de periode 2000 tot en met 2005. Gezien de beperkte omvang van hoofdstuk 3 is er deze keer voor gekozen de samenvattingen van de drie hoofdstukken samen te voegen en deze voorin het rapport op te nemen.

Hoofdstuk 2 bevat een beschrijving van het gebruik van gesubsidieerde rechtsbijstand. In afzonderlijke paragrafen wordt ingegaan op de eerste resultaten van de werkzaamheden van HJL in 2005 en op ontwikkelingen ten aanzien van afgegeven toevoegingen in de jaren 2003 tot en met 2005. In hoofdstuk 3 wordt vervolgens inzicht gegeven in de kenmerken van de gebruikers van gesubsidieerde rechtsbijstand. Hoofdstuk 4 bevat een update van de ontwikkeling van het aanbod van gesubsidieerde rechtsbijstand. Er worden kenmerken van rechtsbijstandverleners beschreven die in de afgelopen jaren minimaal één toevoeging per jaar behandelden. Ook wordt aandacht besteed aan de in- en uitstroom van rechtsbijstandverleners die op toevoegingsbasis werken.

2 HET GEBRUIK VAN GESUBSIDIEERDE RECHTSBIJSTAND

Het gebruik van gesubsidieerde rechtsbijstand is niet constant. Wijzigingen zoals de oprichting van Het Juridisch Loket (HJL) en de diverse prijsmaatregelen kunnen van invloed zijn op het beroep dat op de voorzienig wordt gedaan. In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan over de eerste ervaringen met HJL en ontwikkelingen ten aanzien van de afgegeven toevoegingen.⁴ Om een helder onderscheid tussen deze twee vormen van gesubsidieerde rechtsbijstand te maken betreft paragraaf 2.1 HJL en paragraaf 2.2 de toevoegingen. De eerste loketvestigingen werden halverwege 2004 operationeel, het merendeel van de dertig nieuw op te richten vestigingen was op 31 december 2005 operationeel en officieel geopend. In de paragraaf die handelt over HJL hebben de cijfers voor sommige loketten dus slechts betrekking op een deel van het jaar 2005. De cijfers van 2005 kunnen nog niet zinvol worden vergeleken met de beschikbare HJL-cijfers over 2004 en zullen slechts incidenteel worden geplaatst naast die van de bureaus rechtshulp. In de paragraaf over de toevoegingen worden cijfers gebruikt die betrekking hebben op de jaren 2000 tot en met 2005 of op de periode 2003 tot en met 2005.

2.1 HET JURIDISCH LOKET

Deze paragraaf bevat de gegevens die beschikbaar zijn over de dienstverlening door HJL over geheel 2005. Er wordt onder meer beschreven hoe vaak rechtzoekenden contact hebben met de loketvestigingen en welke soorten hulp er verstrekt worden.

4. De gegevens in dit hoofdstuk zijn hoofdzakelijk ontleend aan het registratiesysteem van de raden voor rechtsbijstand (GRAS) en van HJL (WebTop) die zijn aangeleverd door de stichting Integraal Rechtshulp Informatie Systeem.

2.1.1 Contacten

In het totaal hebben de vestigingen van HJL in 2005 bijna 261.700 contacten gehad met rechtzoekenden. In 2004, toen de eerste loketten operationeel werden, was het totaal aantal contacten van bureaus en loketten samen bijna 10% lager dan het aantal contacten dat de bureaus rechtshulp in 2003 registreerden. Het aantal contacten bij het gestaag toenemende aantal loketten in 2005 is beduidend hoger dan het aantal loketcontacten in 2004, maar nog niet op het niveau van de voormalige bureaus rechtshulp. Het totaal aantal klantcontacten van bureaus en loketten tezamen kan voor 2005 helaas niet in beeld worden gebracht, omdat de centrale Archipel-database waarmee de bureaucontacten worden geregistreerd voor het laatst is bijgewerkt in oktober 2005.⁵ Een vergelijking van de cijfers van bureaus met die van HJL wordt daarnaast bemoeilijkt, doordat de wijze van registreren van de contacten door bureaus en loketten enigszins verschilt.

Tabel 1 Balie-, telefoon- en e-mailcontacten tussen rechtzoekenden en bureaus rechtshulp of HJL

Jaar	Aantal contacten bureaus rechtshulp	Aantal contacten HJL	Totaal	Index totaal
2000	448.091	0	448.091	100
2001	429.697	0	429.697	96
2002	457.004	0	457.004	102
2003	440.158	0	440.158	98
2004	358.854	39.604*	398.458	89
2005	Niet meer beschikbaar	261.700	Niet meer beschikbaar	Niet meer beschikbaar

* Dit aantal betreft de contacten die bij de loketvestigingen in Breda, Den Bosch, Eindhoven, Leiden en Rotterdam zijn geregistreerd. Breda en Rotterdam werden in juni 2004 operationeel, de andere drie pas aan het einde van dat jaar. Dit heeft als gevolg dat 80% van de contacten bij de twee eerstgenoemde loketten zijn geregistreerd.

Het lager aantal loketcontacten kan worden verklaard uit het feit dat in 2005 een deel van de loketten nog niet het hele jaar operationeel was. Bij de bureaus rechtshulp die zijn omgevormd tot een loketvestiging, hebben de medewerkers een nieuwe werkwijze moeten implementeren. In veel gevallen werd de loketvestiging geopend op een ander adres dan het bureau rechtshulp, waardoor er moest worden verhuisd. De medewerkers van de bureaus die zijn omgevormd tot een advocatenkantoor moesten zich voorbereiden op een zelfstandig bestaan, wat ook een omschakeling vraagt. De loketvestigingen die in die regio's zijn opgericht moesten nieuwe mensen aannemen en inwerken. In alle gevallen kost de overgang tijd van medewerkers die niet gebruikt kan

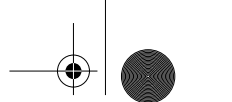
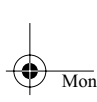
5. Het actueel houden van deze database is vrij ingewikkeld aangezien er beheerslijnen naar de oude Bureaus toe zijn opgeheven. Uit de cijfers van het eerste kwartaal van 2006 kan worden afgeleid dat het peil van de aantallen bureaucontacten per maand inmiddels weer zou zijn bereikt.

worden voor het aanbieden van rechtshulp. Een andere factor die een rol speelt, is dat rechtzoekenden die voorheen de weg kenden naar de bureaus rechtshulp nu hun weg moeten vinden naar HJL. Bij de opening van de afzonderlijke loketten is er wel publiciteit geweest, maar er is tot op heden geen landelijke publiciteitscampagne gehouden. Deze staat gepland voor de zomer van 2006. Ook dit is een verklaring voor het achterblijvend aantal loketcontacten bij het aantal van de bureaus. Uit een enquête onder rechtzoekenden die onder allochtonen en autochtonen werd gehouden in het voorjaar van 2005, bleek dat de bekendheid van HJL onder de Wrb-gerechtigden ongeveer 20% is; de bureaus waren bij enquêtes van 2003 en 2005 onder 90% van de doelgroep bekend. Ten aanzien van de bekendheid van de toevoegingsregelingen kunnen de loketten als front-office een waardevolle rol vervullen door rechtzoekenden hierover te informeren.

Het is niet bekend of rechtzoekenden op een andere manier buiten HJL en de opgeheven bureaus om naar een oplossing hebben gezocht voor hun juridisch probleem. Uit de enquête onder autochtone en allochtone rechtzoekenden is niet gebleken dat de overgangssituatie tot onoverkomelijke problemen heeft geleid bij het vinden van rechtshulp. Pas als alle loketten gedurende een vol jaar operationeel zijn, wordt duidelijk of er verschillen zijn tussen aantallen rechtzoekenden die beide instanties jaarlijks benaderen voor hulp en advies.

Soort contacten

De loketmedewerkers registreren elk contact dat zij met een rechtzoekende hebben. Een contact kan via vijf verschillende kanalen plaatsvinden: balie, telefoon, e-mail, website of spreekuur. Doordat een rechtzoekende via meerdere kanalen contact kan hebben voor één unieke hulpvraag, is uit het aantal contacten niet exact op te maken hoeveel unieke hulpvragen de loketmedewerkers hebben behandeld. Op dit punt is er overigens geen verschil met de bureaus rechtshulp. Zowel bij de bureaus rechtshulp als bij HJL was het aantal unieke hulpvragen lager dan het aantal contacten. De verhouding tussen het aantal contacten en het aantal hulpvragen kan verduidelijkt worden aan de hand van de onderstaande twee voorbeelden.

Iemand heeft een probleem met zijn werkgever en belt HJL. Tijdens dat telefonische contact worden zijn vragen afdoende beantwoord. Zijn hulpvraag wordt geregistreerd als één telefooncontact. Iemand anders heeft ook een probleem met zijn werkgever. Deze persoon stuurt een e-mail naar HJL. Deze e-mail wordt als één e-mailcontact geregistreerd. De loketmedewerker die de e-mail beantwoordt, heeft onvoldoende informatie gekregen van de rechtzoekende en vraagt hem telefonisch contact op te nemen. De rechtzoekende voldoet aan dit verzoek. Dat telefoongesprek wordt geregistreerd als één telefooncontact. Tijdens het telefoongesprek blijkt de zaak echter gecompliceerder te zijn dan de loketmedewerker op basis van de e-mail kon vermoeden. Om de rechtzoekende goed te kunnen helpen, wordt hij uitgenodigd voor het spreekuur. Als de rechtzoekende daar verschijnt, wordt dat gesprek geregistreerd als één spreekuurcontact. De enkele hulpvraag wordt in dit geval geregistreerd als drie contacten: e-mail, telefonisch en spreekuur. Door de hiervoor beschreven manier van registreren is het niet mogelijk om na te gaan hoeveel unieke hulpvragen de loketmedewerkers behandelen, noch hoe hoog het meervoudig gebruik is. Alleen ten aanzien van de spreekuurzaken is met vrij grote zekerheid aan te nemen dat het aantal contacten dat is geregistreerd, overeenkomt met het aantal unieke hulpvragen dat via dat kanaal wordt afgehandeld. Slechts in uitzonderlijke gevallen wordt er een nieuwe spreekuurspraak gemaakt voor hetzelfde juridische probleem (zie tabellen 4 en 5).

In deze en de volgende paragrafen staan cijfers over de dienstverlening door HJL in 2005.

In tabel 2 wordt een overzicht gegeven van de kanalen waarlangs rechtzoekenden in 2005 contact zochten met de loketvestigingen. De belangrijkste zijn de telefoon en balie. Iets minder dan twee derde van de contacten vindt plaats via de telefoon en iets minder dan een kwart via de balie. Wanneer deze verhouding wordt vergeleken met de verhouding van de contactkanalen bij de bureaus rechtshulp in 2003, kan geconstateerd worden dat bij de loketvestigingen relatief iets meer contacten via de balie verlopen (+6%) en iets minder via de telefoon (-6%). Deze percentages zijn echter niet exact te vergelijken doordat de telefooncontacten bij de bureaus rechtshulp niet altijd eenduidig werden geregistreerd. Het is niet helemaal in te schatten in hoeverre deze verschillen tot een vertekening leiden. Desondanks wordt hier aangenomen dat sprake is van een feitelijke stijging van het percentage baliecontacten. Dit zou te verklaren kunnen zijn door de ruimere openingstijden van de balie bij loketvestigingen in vergelijking tot veel bureaus rechtshulp. Het percentage spreekuurcontacten is nagenoeg gelijk gebleven.

Tabel 2 Kanalen waarlangs rechtzoekenden contact opnemen met bureaus rechtshulp in 2003 in percentages en HJL in 2005 in aantallen en percentages

Contactkanaal	HJL 2005 in aantallen	HJL 2005 in percentages	Bureaus rechtshulp 2003* in percentages
Telefoon	163.086	62	68
Balie	58.277	22	16
Spreekuur	35.557	14	12
E-mail/Website	4.780	2	4
Totaal aantal contacten	261.700	100	100

* Excl. de bureaus in het ressort Leeuwarden.

Het aandeel van de digitale contacten via website/e-mail is laag.⁶ Dit moet en kan beter aangezien de website een belangrijk instrument moet zijn in de dienstverlening van HJL. De website die eind oktober 2005 opnieuw is vormgegeven, biedt naast organisatorische informatie over HJL – zoals adressen en openingstijden – ook informatie over problemen op een specifiek aantal rechtsterreinen, zoals werk en uitkering, wonen, het consumentenrecht en over familierechtelijke zaken. Daarnaast kan men via de site een e-mail sturen waarin men een vraag kan stellen. Deze derde ingang tot de dienstverlening is vrij eenvoudig te vinden op de startpagina door de button 'contact' aan te klikken. De e-mail wordt dan verstuurd naar het loket dat het dichtst in de buurt is.

2.1.2 Hulpproducten en contactkanalen

In deze paragraaf wordt beschreven in welke vorm en via welke kanalen de medewerkers van HJL hulp verlenen.

Soorten hulpproduct

De medewerkers van HJL bieden rechtzoekenden drie vormen van hulp. De eerste vorm is informatieverstrekking. Als de hulpvraag te ingewikkeld is om via de telefoon, balie of e-mail af te handelen, bijvoorbeeld omdat de loketmedewerker schriftelijke stukken van de rechtzoekende moet bestuderen, wordt een afspraak voor het spreekuur aangeboden. Dit is de tweede soort hulp. Als direct duidelijk is dat de rechtzoekende een advocaat nodig heeft voor het oplossen van de hulpvraag, wordt hij daarnaar doorverwezen. Dit is de derde soort hulp. Deze drie vormen van hulp worden in deze monitor aangeduid met de term *hulpproducten*. Tijdens één contact kunnen meerdere hulpproducten worden verstrekt. Het gevolg hiervan is dat het totaal aantal hulp-

6. Het aantal maal dat iemand de website bezoekt, wordt niet geregistreerd. Het gaat hier uitsluitend om de bezoekers die daadwerkelijk contact zoeken met HJL. Ook is niet bekend naar welke informatie men doorklikt.

producten dat de loketvestigingen verstrekken, hoger is dan het totaal aantal contacten dat zij registreren, respectievelijk 282.566 en 261.700.

De verhouding tussen het aantal contacten en het aantal hulpproducten kan verduidelijkt worden aan de hand van een voorbeeld.

Iemand komt op het spreekuur omdat volgens hem de woningbouwvereniging ten onrechte een vonnis heeft gekregen om hem uit huis te zetten. Aan de balie krijgt de rechtzoekende het advies om dezelfde dag nog schriftelijk bezwaar te maken bij de woningbouwvereniging. Daarnaast wordt hij doorverwezen naar een advocaat. In dit ene contact worden twee loketproducten verstrekt, te weten informatie en een verwijzing naar de advocatuur. In het registratiesysteem van HJL wordt er ook een contact geregistreerd als een rechtzoekende een afspraak verzet of annuleert. Omdat dit zowel het aantal contacten als het aantal hulpproducten beïnvloedt, worden deze twee 'administratieve' hulpproducten ook weergegeven in de onderstaande overzichten. Het verzetten of annuleren van een afspraak is weliswaar niet het verstrekken van rechtshulp, maar dat is het in eerste instantie maken van een afspraak voor het spreekuur ook niet. Wel levert het verzetten of annuleren van een afspraak een contact op met een rechtzoekende en dat is de reden om deze 'administratieve' hulpproducten toch op te nemen in de overzichten.

Aantal hulpproducten

In 2005 zijn er 282.566 hulpproducten verstrekt. Gemiddeld is dit 1,08 hulpproducten per contact. In 2.922 gevallen (ruim 1%) betrof het een 'administratief' hulpproduct (zie voorgaand kader). Het meest aangeboden hulpproduct is informatieverstrekking en vraagverheldering (bijna 80%). Ruim 10% van de hulpproducten betreft een doorverwijzing naar het spreekuur en iets minder dan 10% van de hulpproducten betreft een verwijzingen naar de advocatuur.

Tabel 3 Soort hulpproduct dat is verstrekt door HJL in 2005 in percentages en aantallen

Soort hulpproduct	Percentage	Aantallen
Informatieverstrekking/vraagverheldering	79	222.985
Afspraak voor spreekuur	11	29.770
Verwijzing naar advocatuur	9	26.395
Afspraak verzetten of annuleren	1	2.992
Verwijzing naar mediation	<1	424
Totaal	100	282.566

Hulpproduct per contactkanaal

Door de loketproducten en de contacten met elkaar in verband te brengen, is enerzijds af te lezen in welke verhouding de verschillende soorten hulpproducten per contactkanaal worden aangeboden. Hoeveel procent van de verwijzingen vindt bijvoorbeeld via de telefoon plaats? Anderzijds wordt inzichtelijk gemaakt in welke verhouding de hulpproducten per contact-

kanaal worden verstrekt. Hoeveel procent van de telefooncontacten leidt bijvoorbeeld tot een verwijzing naar de advocaat? De hulpproducten worden niet in gelijke mate per contactkanaal verstrekt. Ongeveer twee derde van de afspraken voor het spreekuur en van de informatieverstrekking vindt plaats via de telefoon (respectievelijk 69% en 63%), terwijl een verwijzing naar de advocatuur in gelijke mate, ongeveer 40% van dit product, via de telefoon of via de balie tot stand komt. De meeste verwijzingen naar mediation – 424 in totaal – vinden, zoals te verwachten, plaats op het spreekuur (63%), waar dieper op de zaak kan worden ingegaan. Een derde van het product ‘verwijzing naar mediation’ vindt dus plaats tijdens een contact waarbij de cliënt niet daadwerkelijk is gezien: 27% van de mediations wordt telefonisch verwezen en 5% aan de hand van een e-mailcontact.

Tabel 4 Soort hulpproduct per contactkanaal in 2005 in aantallen en percentages

Contactkanaal	Afspraak voor spreekuur	%	Informatieverstrekking/vraagverheldering	%	Verwijzing naar advocatuur	%	Verwijzing naar mediation	%
Telefoon	20.467	69	141.019	63	11.118	42	114	27
Balie	8.190	28	45.413	20	10.492	40	24	5
Spreekuur	819	3	32.164	14	4.670	18	265	63
E-mail of website	294	<1	4.389	2	115	<1	21	5
Totaal	29.770	100	222.985	100	26.395	100*	424	100

* Dit getal is afgerond.

Uit de viermaandsrapportage van HJL blijkt dat in 2005 vanaf de start in april tot en met eind december in 166 gevallen zowel de cliënt van HJL als de wederpartij akkoord zijn gegaan met doorverwijzing naar mediation. Het streefcijfer voor 2006 van 100 is hierdoor ruimschoots overtroffen. Het merendeel hiervan werd verwezen naar mediators die bij een van de raden zijn ingeschreven (134, 81%).⁷ Per 31 december 2005 is bij 20 loketten ten minste één mediationfunctionaris aangesteld die de speciaal ontwikkelde opleiding heeft afgerond om de verwijzing naar de mediator goed te kunnen begeleiden. Bij de overige tien loketten zal dit in 2006 worden gerealiseerd.

Contactkanaal per hulpproduct

Uit de cijfers over het soort contactkanaal per hulpproduct blijkt dat als er aan de telefoon een hulpproduct wordt verstrekt, dit in 82% van de gevallen informatieverstrekking betreft. Bij het spreekuur is dat 85%, terwijl aan de balie in verhouding iets minder vaak informatie wordt verstrekt (71%). Dit verschil kan deels worden verklaard door de, in verhouding, hogere frequentie waarin verwijzingen naar de advocatuur via de balie plaatsvinden (16%). De belangrijkste reden hiervoor is dat loketmedewerkers in een substantieel deel van de verwijzingen naar de advocatuur eerst schriftelijke stukken willen zien voor-

7. De overige gingen naar niet bij de raden ingeschreven mediators of werden gratis afgehandeld.

dat ze iemand doorverwijzen. Een telefooncontact leidde in slechts 6% van de gevallen tot een verwijzing. In 2% van de spreekuurcontacten wordt een nieuwe afspraak voor het spreekuur gemaakt. Bij contacten via de e-mail of website gaat het voornamelijk om informatieverstrekking. In tabel 5 zijn de administratieve hulpproducten – afspraak verzetten/afpraak annuleren – buiten beschouwing gelaten.

Tabel 5 Soort contactkanaal per hulpproduct in 2005 in aantallen en percentages

Contactkanaal	Telefoon	%	Spreekuur	%	Balie	%	E-mail en website	%
Afspraak voor spreekuur	20.467	12	819	2	8.190	13	294	6
Informatieverstrekking/ vraagverheldering	141.019	82	32.164	85	45.413	71	4.389	91
Verwijzing naar advocatuur	11.118	6	4.670	12	10.492	16	115	2
Verwijzing naar mediation	114	<1	265	1	24	<1	21	<1
Totaal	172.718	100	37.918	100	64.119	100	4.819	100

Er is ook berekend hoeveel producten er gemiddeld per contactkanaal worden verstrekt. Omdat het verzetten of annuleren van een afspraak ook wordt meegerekend in de contacten, zijn deze administratieve hulpproducten van het totaal aantal contacten afgetrokken. Er is hierbij aangenomen dat het verzetten of annuleren van een afspraak doorgaans niet samengaat met het verstrekken van een ander product. Vervolgens is het aantal producten gedeeld door het aantal contacten. Aan de balie is dit gemiddelde het hoogst. Hier wordt gemiddeld per contact 1,10 product verstrekt. In het spreekuur is dat 1,07 en aan de telefoon 1,06 per contact. Via de e-mail en de website worden gemiddeld per contact de minste producten verstrekt (1,01).

Tabel 6 Soort gemiddeld aantal producten per contact per contactkanaal in 2005

Contactkanaal	Aantal producten	Aantal contacten	Aantal producten/contact
Balie	64.119	58.277	1,10
Spreekuur	37.918	35.557	1,07
Telefoon	172.718	163.086	1,06
E-mail of website	4.819	4.780	1,01
Totaal	279.574	261.700	

2.1.3 Rechtsterreinen

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de rechtsterreinen waarop de hulpvragen van loketgebruikers betrekking hebben. Vervolgens worden de rechtsterreinen, waarop de loketsprekuren betrekking hebben, vergeleken met die van de spreekuren van de bureaus rechtshulp.

Van alle hulpvragen hebben de meeste betrekking op een probleem op het terrein van het arbeidsrecht (22%), verbintenissenrecht (18%) en personen- en familierecht (13%).

Tabel 7 Rechtsterreinen waarop de hulpvragen betrekking hebben HJL 2005

Soort zaak	Hulpproduct Informatie-verstrekking	Hulpproduct Afspraak voor spreekuur	Hulpproduct Verwijzing naar advocatuur	HJLTotaal 2005
Arbeidsrecht	22	24	22	22
Bestuursrecht	2	1	1	2
Sociale voorziening	4	5	6	4
Sociale verzekering	5	7	6	5
Erfrecht	1	<1	<1	1
Fiscaal recht	1	1	1	1
Goederenrecht	1	<1	<1	1
Huur/verhuur	9	7	7	8
Faillissementsrecht	<1	<1	<1	<1
Ambtenarenrecht	<1	<1	1	<1
Verbintenissenrecht	19	16	18	18
Pers- en familierecht	12	7	24	13
Restgroep privaat	13	4	<1	10
Straf (verdachten)	4	2	7	4
Vreemdelingenrecht	5	6	6	5
Wonen	1	1	1	1
Straf (overig)	1	<1	1	1
Onbekend	<1	18	<1	3
Totaal	100	100	100	100

Wanneer de verdeling van de rechtsterreinen per type hulpproduct wordt geanalyseerd, valt op dat er slechts enkele verschillen zijn. Alleen bij het personen- en familierecht wordt in verhouding vaker doorverwezen naar een advocaat en minder vaak een afspraak gemaakt. Dit is logisch gezien de noodzaak een advocaat in te schakelen voor problemen op dit terrein, zoals bijvoorbeeld echtscheiding of een geschil over alimentatie. Van alle verwijzingen naar de advocatuur heeft bijna een kwart betrekking op een zaak op het terrein van het personen en familierecht, terwijl 13% van alle hulpverzoeken betrekking heeft op dit terrein. Ook bij strafrechtelijke kwesties zien we dit verschil terug: 7% van de verwijzingen heeft hier betrekking op en 4% van alle hulpvragen. In zaken die vallen binnen de restgroep privaatrecht wordt voornamelijk informatie verstrekt.

Als alleen de spreekuurzaken van de bureaus en van HJL met elkaar worden vergeleken, kan in het algemeen de conclusie worden getrokken dat de verhouding van de rechtsterreinen waarop de spreekuren en de verlengd spreekuren bij de bureaus rechtshulp betrekking hadden en de rechtsterreinen waarop de spreekuren bij HJL betrekking hebben, in grote lijnen aan elkaar gelijk zijn.

2.1.4 *Het verwijdsarrangement*

De bureaus rechtshulp verstrekten in een verlengd spreekuur ook verdergaande rechtsbijstand. Zij stonden rechtzoekenden bijvoorbeeld bij in eenvoudige procedures. HJL verstrekt alleen eerstelijnsrechtshulp. Om rechtzoekenden die verdergaande rechtsbijstand nodig hebben laagdrempelig te verwijzen, zijn er verwijdsarrangementen met de advocatuur opgezet. De advocaten die zich hiervoor hebben aangemeld, bieden als vervanging voor het verlengd spreekuur rechtsbijstand aan op basis van een lichte advies toevoeging (Lat). De eigen bijdrage hiervoor is lager dan van een reguliere toevoeging en is tot de inwerkingtreding van de wetwijzigingen in de Wrb, waarin een en ander formeel wordt geregeld, gelijkgesteld aan de eigen bijdrage die moest worden betaald voor een verlengd spreekuur bij de bureaus rechtshulp, te weten € 13,50. Het aantal uren dat een advocaat maximaal mag declareren voor een zaak op Lat-basis is vastgesteld op drie uur.

De interesse onder advocaten om gesubsidieerde rechtsbijstand op basis van een Lat te verstrekken is groot. Bij veel loketvestigingen bestaat zelfs de indruk dat de advocaten die zich hebben aangemeld best meer Lat-zaken zouden willen behandelen dan zij tot nu toe doen. Per 31 december 2005 hadden zich in het totaal 3.565 advocaten aangemeld, verdeeld over 1.400 kantoren. Dit is ongeveer de helft van de advocaten die in 2005 ten minste eenmaal gesubsidieerde rechtsbijstand op basis van een reguliere toevoeging aanbiedt. Tezamen hebben zij in 2005 3.751 Lat-zaken behandeld.

In de zomer van 2005 is in opdracht van de raden voor rechtsbijstand in drie regio's een verkennend onderzoek uitgevoerd naar de eerste ervaringen met het verwijdsarrangement. De algemene indruk die de advocatuur heeft van het verwijdsarrangement is vrij positief. Het aantal verwijzingen blijft echter achter bij de verwachtingen die de advocaten hadden of bij het aantal zaken dat zij voorheen vanuit de bureaus kregen doorverwezen. Dat dit aantal laag is, is gezien het grote aantal meldingen, niet geheel onverwacht. De indruk van concrete aspecten zoals de bereikbaarheid, service en doorverwijzing door de vestigingen van HJL is daarentegen weer goed. In 2006 zal, na deze eerste quick scan, in het kader van de monitor nader onderzoek worden gedaan naar de ervaringen met de verwijdsarrangementen. Onderwerpen van onderzoek zullen hierbij zijn: de transparantie van het verwijdsproces, de ervaringen van de cliënten en advocaten, de mate waarin de doorverwezen cliënten aankomen bij de advocaat en de relatie van de Lat tot de gewone toevoeging.

2.1.5 Meervoudig gebruik

Voor zover de registratiegegevens bekend zijn, kan worden nagegaan in hoeverre sprake is van meervoudig gebruik. Alleen bij de spreekuurcontacten worden cliëntgegevens in het systeem ingevoerd: in 2005 is dit van 22.231 verschillende cliënten vastgelegd. Gemiddeld genomen heeft een cliënt in 2005 1,19 keer contact gehad via het spreekuur (totaal 26.364 contacten), voor 86% geldt dat er niet vaker dan eenmaal contact was in 2005.

2.2 TOEVOEGINGEN

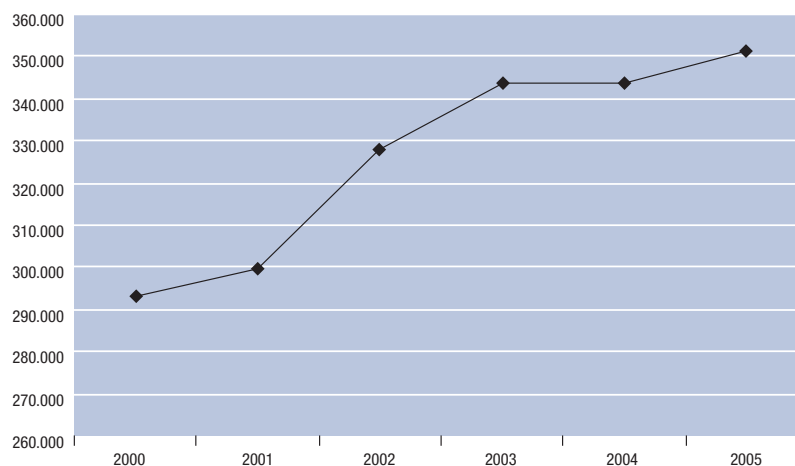
Deze paragraaf bevat gegevens over de ontwikkeling van het gebruik van gesubsidieerde rechtsbijstand op toevoegingsbasis. Er wordt onder andere aandacht besteed aan het aantal afgegeven toevoegingen, het aantal rechtzoekenden, de rechtsterreinen waarop de toevoegingen betrekking hebben en de effecten van de verhoging van de eigen bijdragen en versoering van de anti-cumulatieregeling op het gebruik van gesubsidieerde rechtsbijstand.

2.2.1 Aantal toevoegingen

In 2005 zijn er 351.300 toevoegingen afgegeven. Dit zijn er 7.584 (3%) meer dan het jaar daarvoor. Deze stijging komt deels voor rekening van de Lat, waarvan er in 2005 3.751 zijn afgegeven (zie hiervoor par. 2.1.4). Daarnaast werden er in 2005 voor het eerst toevoegingen voor mediation afgegeven. Vanaf 1 april werden er in 2005 ongeveer 600 mediationtoevoegingen afgegeven. Vanaf 2000 vertoont het aantal toevoegingen continu een stijgende lijn. Wanneer het jaar 2000 als referentiejaar wordt genomen, werd de grootste sprong gemaakt in 2002 met een toename van 10%. In het jaar 2004 was het verschil met het voorgaande jaar nauwelijks waarneembaar.

Tabel 8 Aantal afgegeven toevoegingen

Jaar	Aantal	Index
2000	293.080	100
2001	299.482	102
2002	328.206	112
2003	343.473	117
2004	343.716	117
2005	351.300	120

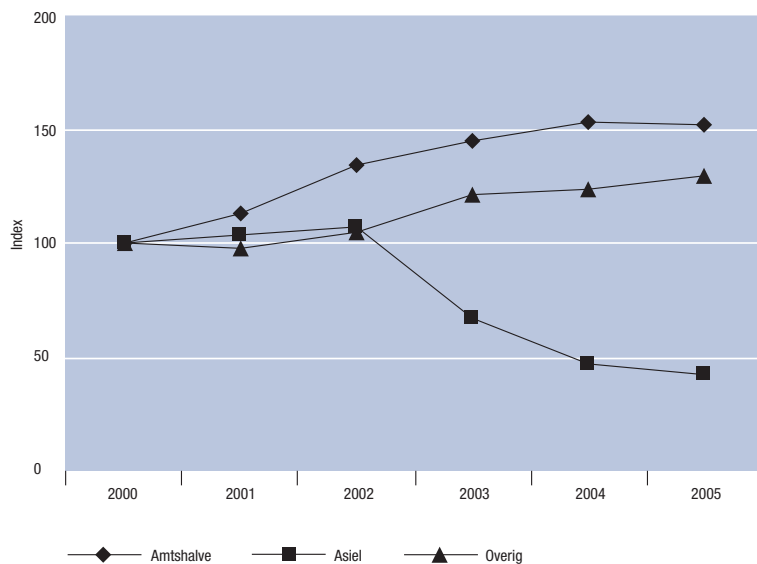
Figuur 1 Aantal afgegeven toevoegingen

Of een rechtzoekende een eigen bijdrage moet betalen, hangt af van het soort zaak waarvoor de toevoeging wordt afgegeven. Als een toevoeging ambtshalve wordt afgegeven of ten behoeve van een asielzaak, dan is de rechtzoekende geen eigen bijdrage verschuldigd. Een toevoeging wordt ambtshalve afgegeven aan personen van wie de vrijheid is ontnomen. Hiervan is bijvoorbeeld sprake als de politie iemand in hechtenis heeft genomen of iemand gedwongen is opgenomen in een psychiatrische inrichting. In tabel 9 en figuur 2 is de ontwikkeling van de ambtshalve, asiel en overige toevoegingen weergegeven. Hierin is te zien dat het aantal ambtshalve toevoegingen tussen 2000 en 2004 fors steeg (+53%), maar dat er in 2005 voor het eerst sinds 2000 een stabilisatie te zien is. De afname bij asiel die zich vanaf 2003 voordoet, is ook in de cijfers van 2005 terug te zien, hoewel het verschil met het voorgaande jaar kleiner is (-5%) dan dat tussen 2004 en 2003 (-20%) en tussen 2003 en 2002 (-40%). Het aantal overige toevoegingen, waar doorgaans een eigen bijdrage voor wordt opgelegd, is minder sterk gestegen. Sinds 2000 steeg dit aantal met 29%. De groei vond voornamelijk plaats in de periode 2001 tot en met 2003 (+23%). Daarna steeg het aantal overige toevoegingen minder snel.

Tabel 9 Afgegeven toevoegingen naar grondslag in aantal en index

Jaar	Ambtshalve	Index	Asiel	Index	Overig	Index
2000	64.776	100	49.032	100	179.272	100
2001	72.879	113	50.430	103	176.173	98
2002	87.007	134	52.455	107	188.744	105
2003	93.932	145	32.927	67	216.614	121
2004	98.835	153	22.984	47	221.897	124
2005	98.646	152	20.673	42	231.981	129

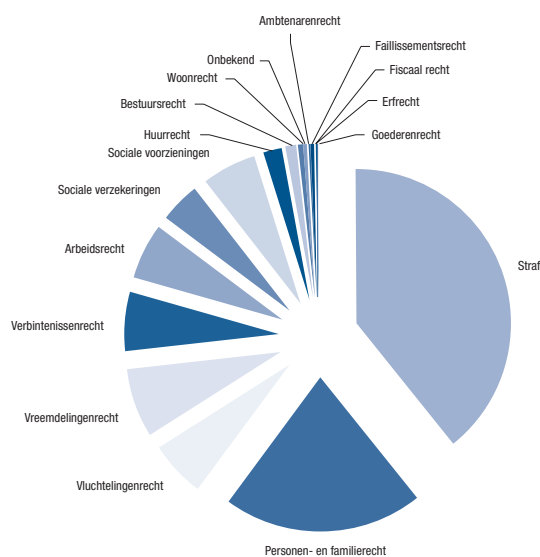
Figuur 2 Index afgegeven toevoegingen naar grondslag

2.2.2 *Hoofdrechtssterreinen*

De raden voor rechtsbijstand registreren van elke toevoeging die zij afgegeven op welk hoofdrechtssterrein de aanvraag betrekking heeft. In deze paragraaf wordt de ontwikkeling beschreven op de afzonderlijke terreinen sinds 2003. Eerst worden de hierop betrekking hebbende figuren en tabellen afgebeeld, vervolgens wordt daar een toelichting op gegeven.

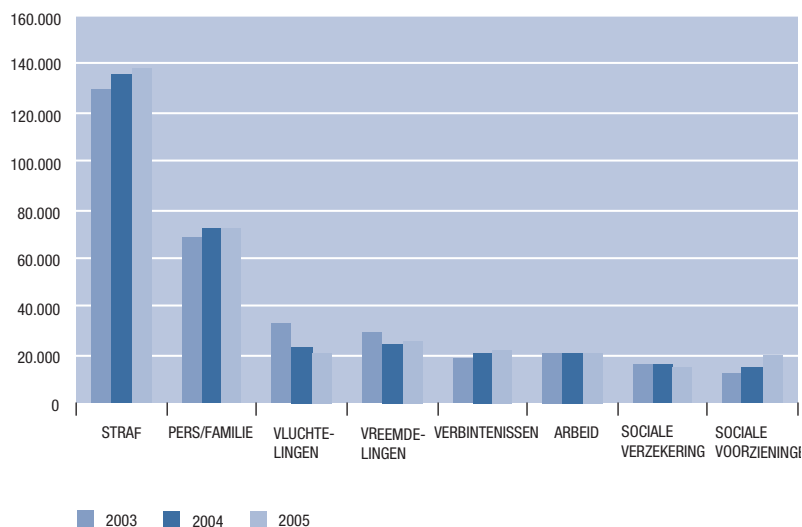
Figuur 3 Verdeling van de afgegeven toevoegingen per rechtsterrein in 2005

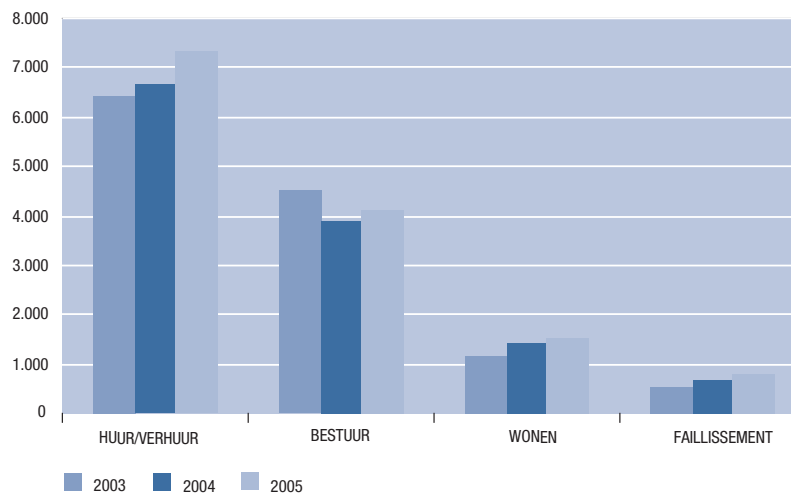
Tabel 10 Hoofdrechtsgebieden waarop toevoegingen zijn afgegeven in absolute aantallen en geïndexeerd

Rechtsterrein	2003		2004		2005	
	Aantal	Index	Aantal	Index	Aantal	Index
Straf	129.404	100	136.055	105	137.811	106
Personen- en familierecht	68.807	100	72.590	105	72.524	105
Vluchtelingenrecht	32.927	100	22.984	70	20.673	63
Vreemdelingenrecht	28.746	100	24.006	84	25.951	90
Verbintenissenrecht	18.543	100	20.754	112	22.123	119
Arbeidsrecht	20.969	100	21.374	103	20.560	98
Sociale verzekeringen	16.290	100	15.355	94	14.872	91
Sociale voorzieningen	12.812	100	15.238	119	19.786	154
Huurrecht	6.437	100	6.675	104	7.336	114
Bestuursrecht	4.509	100	3.875	86	4.130	92
Woonrecht	1.175	100	1.426	121	1.513	129
Onbekend of foutief ingevuld	824	100	1.024	124	1.379	167
Ambtenarenrecht	572	100	731	128	732	128
Faillissementsrecht	523	100	664	127	826	158
Erfrecht	550	100	535	97	574	104
Fiscaal recht	263	100	298	113	380	144
Goederenrecht	122	100	132	108	130	107
Totaal	343.473	100	343.716	100	351.300	102

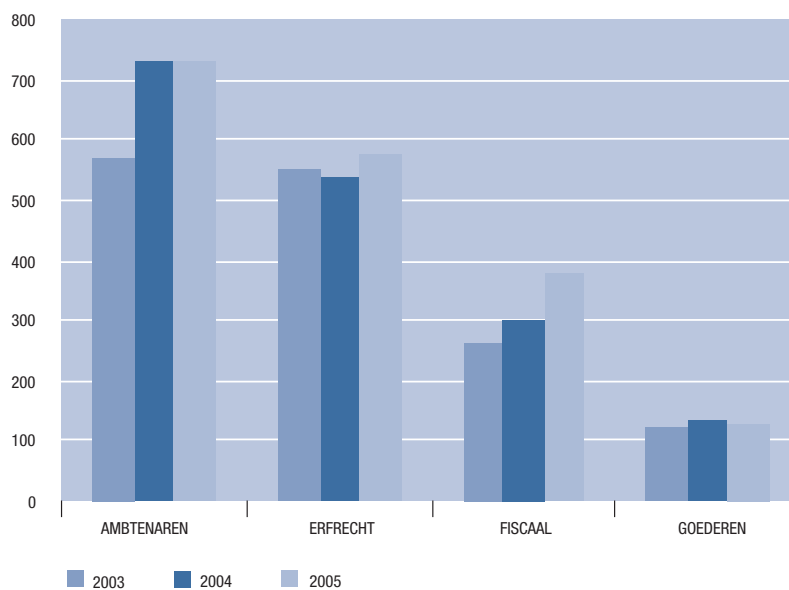
Figuur 4 Ontwikkeling aantal afgegeven toevoegingen op hoofdrechtsgebieden waarop meer dan 10.000 toevoegingen zijn afgegeven in 2005

Figuur 5 Ontwikkeling aantal afgegeven toevoegingen op hoofdrechtsgebieden waarop meer dan 750 en minder dan 7.500 toevoegingen zijn afgegeven

Figuur 6 Ontwikkeling aantal afgegeven toevoegingen op hoofdrechtsgebieden waarop minder dan 750 toevoegingen zijn afgegeven

Ontwikkelingen per hoofdrechtsterrein in de periode 2003 tot en met 2005

In de periode 2003 tot en met 2005 is het aantal afgegeven toevoegingen op bijna alle hoofdrechtsgebieden gestegen. Slechts op 5 van de 17 onderscheiden gebieden zijn de aantallen lager dan in 2003. De grootste dalingen hebben plaatsgevonden op het gebied van het vluchtelingenrecht (absoluut -12.254, relatief -27%) en het vreemdelingenrecht (-2.795, -10%), waarbij zich ten opzichte van 2004 een lichte stijging voordoet). De daling op het gebied van de sociale verzekeringen is zowel absoluut als relatief gezien kleiner (-1.418, -9%). In 2003, het jaar waarmee wordt vergeleken, was hierbij sprake van een piekjaar. Bij de andere twee kleinere dalers – bestuursrecht en arbeidsrecht – is het beeld wisselend vanaf 2003 en de daling niet continu.

De grootste absolute stijging heeft plaatsgevonden op het terrein van het strafrecht: +8.407, dit is +6% ten opzichte van 2003. Zij kan verklaard worden uit de investeringen in het opsporingsbeleid die de afgelopen jaren hebben plaatsgevonden in de politie- en justitieketen. Deze stijging heeft vanaf 2000 aanhoudend plaatsgevonden (in totaal +45%!). De tweede grote stijging vanaf 2003 gerekend in aantallen heeft plaatsgevonden op het terrein van de sociale voorzieningen (+6.974) – relatief gezien, na faillissementsrecht (+58%), de op één na grootste (+54%)⁸ –, gevolgd door het personen- en familierecht (absoluut + 3.717, relatief +5%).

Hoewel de stijgingen op de terreinen van het faillissementsrecht en het fiscaal recht ten opzichte van 2003 relatief hoog zijn (+58% en +44%), zullen deze toenames niet erg veel invloed hebben op de totale vraag. Het gaat hierbij om 826 en 380 zaken. Ten opzichte van 2000 is het aantal faillissementstoevoegingen verviervoudigd. De continue stijgingen bij het ambtenarenrecht en het arbeidsrecht, waarvan tussen 2000 en 2004 sprake was, zijn in het afgelopen jaar verdwenen. Ambtenarenrecht bleef constant en arbeidsrecht werd hierboven al vermeld als één van de vijf dalers.

2.2.3 Aantal rechtzoekenden

In één jaar kunnen er per rechtzoekende meerdere toevoegingen worden afgegeven. In deze monitor wordt dit aangeduid met de term meervoudig gebruik. In opdracht van het ministerie van Justitie voeren de raden voor rechtsbijstand in 2007 nader onderzoek uit naar de overwegingen van rechtzoekenden om meerdere keren om gesubsidieerde rechtsbijstand te verzoeken. In deze paragraaf staan kerncijfers ten aanzien van het meervoudig gebruik. Voor ander cijfermateriaal wordt verwezen naar Leertouwer (2004).

8. Het betreft hier onder meer een toename van problemen met bijstandsuitkeringen over de vraag of men voldoende moeite doet weer aan de slag te komen.

In 2005 werden er aan 242.116 rechtzoekenden toevoegingen afgegeven. Dit aantal is de afgelopen drie jaar vrij constant gebleven. Als wordt vergeleken met het jaar 2000 dan blijkt een toename van 10% van het aantal rechtzoekenden aan wie per jaar ten minste één toevoegingen werd afgegeven.

Het gemiddeld aantal afgegeven toevoegingen per rechtzoekende steeg in de jaren 2000 tot en met 2002 van 1,33 naar 1,43. Ook hier zien we in de laatste jaren een constant beeld, terwijl over de langere termijn sprake is van een geleidelijke toename van 9%.

Tabel 11 Aantal rechtzoekenden waarvoor een toevoeging is afgegeven en het gemiddeld aantal toevoegingen per rechtzoekende

Jaar	Aantal rechtzoekenden	Index	Gemiddeld aantal toevoegingen per rechtzoekende	Index
2000	219.837	100	1,33	100
2001	223.016	101	1,34	101
2002	229.931	105	1,43	108
2003	240.677	109	1,43	108
2004	239.909	109	1,43	109
2005	242.116	110	1,45	109

De cijfers in de monitor hebben betrekking op kalenderjaren. In het kader van meervoudig gebruik is dit een arbitraire periode. Zij is gekozen omdat de monitor jaarlijkse ontwikkelingen beschrijft. Aangenomen wordt dat de keuze voor het hanteren van kalenderjaren geen belemmeringen oplevert, omdat de eventuele vertekening een constante is.⁹

Als wordt onderzocht hoe de verdeling is van het aantal toevoegingen over de rechtzoekenden dan blijkt dat het beeld in de periode 2003 tot en met 2005 nauwelijks is veranderd. In 2000 en 2001 was het aantal rechtzoekenden met slechts één toevoeging iets hoger (respectievelijk 78% en 77%). Het meervoudig gebruik is de afgelopen drie jaar dus constant gebleven.

Tabel 12 Aantal toevoegingen per rechtzoekende in percentages

Aantal toevoegingen per rechtzoekende	2003	2004	2005
1	74	74	73
2	17	17	18
3	5	5	6
4	2	2	2
>4	2	2	2
Totaal	100	100	100*

* Dit getal is afgerond.

9. Een rechtzoekende aan wie in december 2004 en januari 2005 toevoegingen worden afgegeven, wordt niet meegeteld als een meervoudig gebruiker. Omdat ditzelfde geldt voor een rechtzoekende die in december 2005 en januari 2006 een toevoeging krijgt, wordt aangenomen dat deze gevallen tegen elkaar wegvallen.

Bij bijvoorbeeld ambtshalve, straf- of asielzaken hebben rechtzoekenden doorgaans geen echte keuze of zij al dan niet gebruik willen maken van rechtsbijstand. De aard van hun probleem dwingt hen daartoe. In terminologie van Klijn e.a. (1998) is er bij dergelijke zaken een hoge rechtsonnoodzaak. In het algemeen zal de rechtsonnoodzaak bij civiele zaken lager zijn. Er zijn weliswaar uitzonderingen zoals een ontslag, maar in het algemeen hebben rechtzoekenden bij dit type zaak meer keuzeruimte. Om ook na te gaan hoe het meervoudig gebruik is van toevoegingen waarbij de rechtzoekende (in het algemeen) meer keuzevrijheid heeft, is geanalyseerd hoe het meervoudig gebruik is van civiele toevoegingen.¹⁰ In tabel 13 worden de resultaten van deze analyse weergegeven. Hierbij moet worden opgemerkt dat van een rechtzoekende aan wie in een kalenderjaar zowel een toevoeging voor een strafzaak als voor een civiele zaak is afgegeven, in deze tabel niet staat dat aan hem twee toevoegingen zijn afgegeven. In 2000 is er per rechtzoekende gemiddeld 1,32 civiele toevoeging afgegeven, in 2005 was dit 1,40.

Tabel 13 Aantal civiele toevoegingen per rechtzoekende per jaar

Jaar	Aantal toevoegingen per rechtzoekende
2000	1,32
2001	1,32
2002	1,37
2003	1,37
2004	1,35
2005	1,40

Het percentage rechtzoekenden waaraan meer dan één civiele toevoeging is afgegeven is in 2005 licht gestegen ten opzichte van de jaren daarvoor. Uit deze cijfers kan worden afgeleid dat de versoerde anticumulatieregeling (zie verder paragraaf 2.2.4) in ieder geval niet heeft geleid tot een substantiële afname van meervoudig gebruik.

Tabel 14 Aantal civiele toevoegingen (de niet-ambtshalve afgegeven toevoegingen excl. vluchtelingen- en strafrecht) per rechtzoekende in percentages

Aantal toevoegingen per rechtzoekende	2003	2004	2005
1	76	77	74
2	17	16	17
3	5	5	5
4	2	2	2
>4	1	1	1
Totaal	100*	100*	100*

* Deze getallen zijn afgerond.

10. Onder civiele toevoegingen worden alle toevoegingen verstaan behalve de ambtshalve-, asiel- en straf toevoegingen. Deze indeling heeft als gevolg dat toevoegingen op bijvoorbeeld het terrein van het bestuurs- of socialezekerheidsrecht hier ook onder civiele toevoegingen vallen.

Ook bij strafzaken komt meervoudig gebruik voor en een aantal strafcliënten heeft naast een strafrechtelijke toevoeging ook een civiele toevoeging op hun naam staan. Vanaf 2000 tot 2005 is het gemiddeld aantal straftoevoegingen per cliënt vrij constant en varieert tussen de 1,31 en 1,36.¹¹ Het percentage rechtzoekenden dat per jaar één strafrechtelijke toevoeging heeft is iets hoger dan bij civiel en lijkt ook licht te dalen over de afgelopen jaren.¹²

Tabel 15 Aantal strafrechtelijk toevoegingen (inclusief de ambtshalve afgegeven toevoegingen excl. vreemdelingenbewaring en BOPZ) per rechtzoekende in percentages

Aantal toevoegingen per rechtzoekende	2003	2004	2005
1	79	78	77
2	14	14	15
3	4	4	4
4	2	2	2
>4	2	1	1
Totaal	100*	100	100*

* Deze getallen zijn afgerond.

Iets minder dan 10% van de cliënten met een straftoevoeging heeft daarnaast ten minste één civiele toevoeging gehad in 2005. Dit percentage is vanaf 2000 fors gestegen (van 5,4% tot 9,7%); deze stijging heeft vooral plaatsgevonden sinds 2003 (was toen 5,8%).

2.2.4 Anticumulatieregeling

De anticumulatieregeling is per 23 januari 2004 versoberd. Rechtzoekenden die binnen zes maanden een tweede, derde of vierde toevoeging aanvragen, krijgen een korting van 50% per toevoeging. Voor een eventuele vijfde of meerdere toevoeging wordt geen korting meer berekend. De rechtzoekende moet dan de volledige eigen bijdrage betalen. Voorheen kregen rechtzoekenden die binnen een periode van zes maanden een tweede toevoeging aanvroegen een korting van 60%. Bij elke volgende toevoeging binnen deze periode werd de korting met 10% verhoogd. Vanaf een zesde toevoeging hoefde een rechtzoekende in het geheel geen eigen bijdrage meer te betalen. In 2005 was de anticumulatieregeling van toepassing op 23% van alle toevoegingen. Dit is een vergelijkbaar percentage als het jaar daarvoor (zie tabel 16). Wel is er een verschil met de voorgaande jaren.

11. Het gaat hier om de moduultypes Straf en Ambtshalve, exclusief en BOPZ-zaken en vreemdelingenbewaring. Met name aan de laatste groep worden veel toevoegingen afgegeven per cliënt.

12. In 2000 werd aan 80% van de rechtzoekenden één strafrechtelijke toevoeging afgegeven.

Tabel 16 Verdeling van de toepassing van de treden van de anticumulatieregeling in percentages

Verdeling treden anticumulatieregeling	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Volledige eigen bijdrage betaald	88,44	79,80	79,07	78,23	78,04	76,79
50% van de eigen bijdrage betaald	0	0	0	0*	20,99	23,20
40% van de eigen bijdrage betaald	9,20	14,80	15,25	15,68	0,60	0,01
30% van de eigen bijdrage betaald	1,74	3,80	3,93	4,06	0,16	0
20% van de eigen bijdrage betaald	0,47	1,17	1,27	1,38	0,06	0
10% van de eigen bijdrage betaald	0,15	0,43	0,48	0,5	0,03	0
Totaal	100	100	100	100	99,88**	100

* In de GRAS-registratie staat dat in 0,14% van de toevoegingen er 50% van de eigen bijdrage betaald.

** Van 0,12% van de afgegeven toevoegingen is niet bekend in welke categorie deze viel.

In 2005 betaalden rechtzoekenden voor bijna een kwart van de toevoegingen een bedrag van 50% of minder van eigen bijdrage. Dit is ongeveer eenzelfde aantal als in 2004 toen de gewijzigde anticumulatieregeling van kracht werd. De wijziging van de anticumulatieregeling heeft voor rechtzoekenden dus geen consequenties gehad in de frequentie waarmee zij wordt toegepast, maar wel voor het percentage van de opgelegde eigen bijdrage die zij moeten betalen als zij korting krijgen. Deze gewijzigde verdeling is te zien in tabel 16. In 2000 was op slechts 12% van de toevoegingen de anticumulatieregeling van toepassing. Dit is te verklaren uit de kenmerken van de regeling zoals die tot 15 juni 2000 van kracht was. De belangrijkste verschillen waren dat daarin een termijn van drie maanden werd gehanteerd en de toevoeging betrekking moest hebben op dezelfde zaak. Door de termijn in 2000 van drie naar zes maanden op te rekken en de regeling ook toe te passen op rechtzoekenden die een toevoeging aanvragen voor verschillende juridische problemen is de werking van de anticumulatieregeling destijds behoorlijk uitgebreid.

2.2.5 Eigen bijdrage

In 2005 was de gemiddelde eigen bijdrage die rechtzoekenden betaalden 4% lager dan die in 2004 (respectievelijk € 197 en € 206). Van 2003 op 2004 is de gemiddelde eigen bijdrage flink gestegen: de gemiddelde eigen bijdrage die rechtzoekenden betaalden voor de inkomensafhankelijke toevoegingen was in 2004 30% hoger dan in 2003 (€ 206 en € 159). Dit kan worden verklaard door de verhoging van de eigen bijdrage met 35% die in januari 2004 van kracht is geworden en door de versoerde anticumulatieregeling. In de tabel 17 zijn de betaalde eigen bijdragen ingedeeld naar eigen-bijdragecategorieën. Hierin is te zien dat het relatieve gebruik van toevoegingen waarvoor de laagste eigen bijdrage moet worden betaald in 2005 wederom iets hoger is dan in 2004

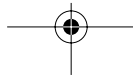
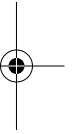
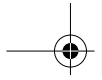
(+4%). Het gebruik van toevoegingen voor alle daaropvolgende categorieën is (mede hierdoor) licht gedaald.

Tabel 17 Verdeling van de toevoegingen waarvoor een eigen bijdrage is betaald naar eigen-bijdragecategorie

Eigen-bijdrage-categorieën januari 2003	Percentage januari 2003	Eigen-bijdrage-categorieën juli 2004	Percentage juli 2004	Eigen-bijdrage-categorieën januari 2005	Percentage januari 2005	Percentage verschil 2005 ten opzichte van 2004
64	62,6	89	64,8	90	68,8	+4,0
102	5,9	140	6,2	141	5,4	-0,8
150	3,6	206	3,6	208	3,3	-0,3
197	2,6	272	2,6	275	2,3	-0,3
243	3,3	336	3,0	340	2,8	-0,2
284	3,0	392	2,7	396	2,6	-0,1
328	2,5	453	2,3	458	2,1	-0,2
371	2,7	511	2,4	516	2,2	-0,2
417	2,5	576	2,5	582	2,1	-0,4
454	2,1	626	1,8	633	1,6	-0,2
504	1,8	696	1,5	703	1,4	-0,1
551	6,6	761	5,8	769	5,4	-0,4
Totaal	100*		100*		100	

* Deze getallen zijn afgerond.

Over de oorzaken hiervoor zijn geen gegevens bekend. Mogelijke redenen kunnen zijn: beleidswijzigingen bij de raden bij het toekennen van eigen bijdragen, het gebruik van de rechtsbijstandsverzekering door rechtzoekenden die vallen in de hoogste eigenbijdragecategorieën of wellicht een verandering in de inkomensverdeling landelijk gezien. Het kan ook zijn dat de mensen die in de laagste inkomenscategorieën vallen, in toenemende mate problemen hebben en/of in toenemende mate hun recht zoeken. Per 1 april 2006 is VIValt in werking getreden, waardoor de procedure rond de inkomensstoets is vereenvoudigd. Dit biedt de mogelijkheid om de verdeling van de inkomens beter in beeld te brengen.

3 DE GEBRUIKERS VAN HET STELSEL

Wrb-gerechtigde rechtzoekenden kunnen binnen het stelsel gebruikmaken van twee vormen van gesubsidieerde rechtsbijstand: eerstelijnsrechtshulp door HJL en rechtsbijstand op basis van een toevoeging. Dit hoofdstuk bevat gegevens over de kenmerken van de gebruikers. Deze gegevens zijn afkomstig uit diverse bronnen. Voor HJL is gebruikgemaakt van de basisregistratie door middel van Webtop waarin een aantal gegevens van alle contacten worden vastgelegd. De kenmerken van de toevoegingsgebruikers zijn ontleend aan GRAS, het systeem waarmee de raden hun toevoegingen registreren. Net als in het vorige hoofdstuk worden rechtzoekenden die bij HJL om hulp vragen loketgebruikers genoemd. Degenen die bijstand op basis van een toevoeging krijgen, worden toevoegingsgebruikers genoemd.

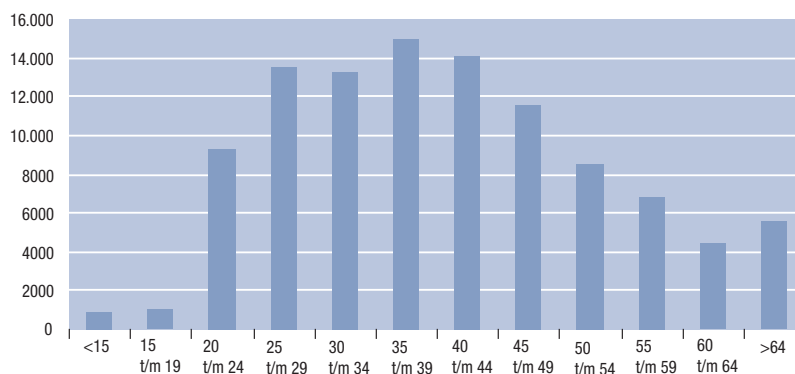
3.1 KENMERKEN VAN DE GEBRUIKERS VAN HET JURIDISCH LOKET

Om te weten wie de cliënten zijn, worden van alle bezoekers van HJL standaard diverse gegevens geregistreerd, met uitzondering van de cliënten die vallen in de categorie 'informatieverstrekking' of als er sprake is van een administratief hulpproduct: het verzetten of annuleren van een afspraak. Bij informatieverstrekking wordt bij 71% van dit product geen gegevens genoteerd, bij de administratieve producten is dat bij een derde. In 2005 zijn er van 103.933 contacten (39% van 261.700) en van 124.139 hulpproducten (44% van 282.566) gegevens vastgelegd over geslacht en/of leeftijd. De overige klanten blijven op deze punten anoniem.

Leeftijd

De grootste groep die contact zoekt met HJL valt in de categorie 35-39 jaar (14%). Ongeveer de helft van de cliënten is jonger dan 40 jaar. Er is nauwelijks verschil in de wijze waarop men contact zoekt met HJL per leeftijdsgroep, met uitzondering van de vrij kleine groep onder de 15 jaar (0,3%), die relatief vaker gebruikmaakt van website/e-mail en telefoon en minder vaak langskomt bij HJL.

Figuur 7 Leeftijdsverdeling van de loketgebruikers in percentages

Geslacht

Van de cliënten waarvan het geslacht bekend is, is iets meer dan de helft man (52%). Bij de mate van gebruik van de verschillende contactkanalen treden enkele verschillen op tussen mannen en vrouwen. Het duidelijkst is het verschil bij de balie: hier zijn de mannen ruim in de meerderheid.

Tabel 18 Contactkanaal per geslacht in percentages

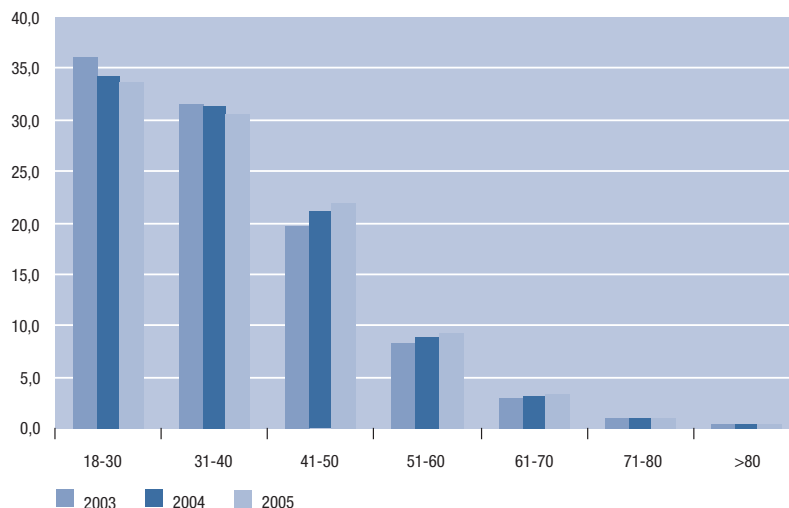
Geslacht	Man n=52.563	Vrouw n=48.221
Balie	61	39
E-mail	48	52
Spreekuur	54	46
Telefoon	47	53
Website	47	53
Totaal gemiddelde	52	48

3.2 KENMERKEN VAN DE TOEVOEGINGSGEBRUIKERS

Leeftijd

In figuur 8 wordt weergegeven hoe de procentuele verdeling is van de leeftijd van de rechtzoekenden waaraan een toevoeging is afgegeven, voorzover bekend. Hieruit is op te maken dat in 2005 bijna tweederde jonger is dan 41 jaar (64%), ongeveer 86% is 50 jaar of jonger. In 2003 bestond de groep in de leeftijd tot en met 40 nog uit 68% van de rechtzoekenden.¹³

13. Significant verschil, p=.000 en t=31,24.

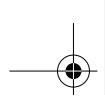
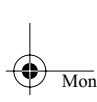
Figuur 8 Leeftijdsopbouw rechtzoekenden in percentages*Geslacht*

De verhouding tussen mannen en vrouwen is ongeveer 3:2. Deze verhouding is mogelijk vertekend doordat van 20% van de rechtzoekenden niet bekend is van welk geslacht zij zijn. Met name bij ambtshalve toevoegingen wordt niet altijd het geslacht geregistreerd. Aangezien er meer mannen dan vrouwen betrokken zijn bij strafzaken, ligt het in de rede dat het percentage mannen onder alle rechtzoekenden aan wie een toevoeging is afgegeven eerder hoger dan lager is. Van de rechtzoekenden waarvan het geslacht bekend is, is de verhouding in de periode 2000 tot en met 2004 nauwelijks veranderd.

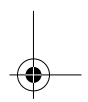
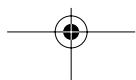
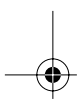
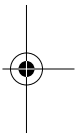
Tabel 19 Geslacht van de rechtzoekenden die een toevoeging aanvragen

Jaar	Vrouw		Man		Onbekend		Totaal	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
2003	77.012	32	115.146	48	48.519	20	240.677	100
2004	77.873	32	113.455	47	48.581	20	239.909	100
2005	79.295	33	113.943	47	48.878	20	242.116	100

Wanneer de relatie wordt gelegd tussen geslacht en rechtsterreinen valt op dat vrouwen in alle jaren vanaf 2000 sterk ondervertegenwoordigd zijn bij de afgegeven straf toevoegingen. In 2005 is van de strafrechtelijke toevoegingen 83% aan een man afgegeven. Mannen zijn juist met een aandeel van een derde ondervertegenwoordigd bij de toevoegingen op het terrein van het erfrecht en het personen- en familierecht. Een verklaring voor de oververtegenwoordiging op het laatste terrein is dat vrouwen gemiddeld een lager inkomen hebben dan mannen en dat het bij bijvoorbeeld een echtscheidings- of

omgangszaak vaker voorkomt dat de man niet en de vrouw wel voor gesubsidieerde rechtsbijstand in aanmerking komt.

4 HET AANBOD VAN RECHTSBIJSTANDVERLENERS

Een van de taken van de raden voor rechtsbijstand is om te voorzien in een voldoende aanbod van rechtsbijstandverleners van goede kwaliteit. In dit hoofdstuk staat hoe het aanbod zich sinds 2000 heeft ontwikkeld.¹⁴ Zo wordt onder meer beschreven hoeveel rechtsbijstandverleners jaarlijks gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen, hoe lang zij al als rechtsbijstandverlener werken en hoe het verloop is onder de rechtsbijstandverleners vanaf 2000. Gesubsidieerde rechtsbijstand wordt aangeboden door advocaten, deurwaarders en in toenemende mate door mediators.¹⁵ Voor advocaten geldt dat zij alleen op toevoegingsbasis kunnen werken als zij in het kader van de gevoerde kwaliteitszorg een positieve auditverklaring hebben overlegd. Om straf-, asiel- of psychiatriezaken te mogen behandelen, moeten advocaten een speciale aantekening hebben. Mediators mogen alleen op toevoegingsbasis werken als zij door een toetsingscommissie zijn toegelaten. Als toelatingscriterium geldt onder andere dat zij gecertificeerd moeten zijn en gedurende de afgelopen drie jaar in minimaal acht mediationzaken hebben bemiddeld.

4.1 AANTAL RECHTSBIJSTANDVERLENERS

In 2005 verleenden 6.622 rechtsbijstandverleners in ten minste één zaak gesubsidieerde rechtsbijstand. Het merendeel hiervan is advocaat (96%). Dit percentage is in de afgelopen jaren constant gebleven. In 2005 waren er slechts 7 deurwaarders die rechtsbijstand op toevoegingsbasis verleenden en 76 mediators (die niet ook advocaat zijn). Vanaf 1 april 2005 is het afgeven van toevoegingen aan mediators geïnstitutionaliseerd. Dit heeft tot gevolg gehad dat het aantal mediators dat in 2005 op toevoegingsbasis heeft gewerkt aanzienlijk is

14. De gegevens in dit hoofdstuk zijn hoofdzakelijk ontleent aan bestanden met gegevens uit het registratiesysteem van de raden voor rechtsbijstand (GRAS) die zijn aangeleverd door de stichting Integraal Rechtshulp Informatie Systeem.

15. Omwille van de leesbaarheid worden de mediators in dit hoofdstuk omschreven als rechtsbijstandverlener, waarbij dient te worden opgemerkt dat hun feitelijke dienstverlening niet bestaat uit het verlenen van rechtsbijstand.

gestegen. Uit de laatste landelijke update van 2005¹⁶ blijkt dat er in totaal 402 mediators zijn ingeschreven bij de vijf raden en de verwachting is dat dit aantal nog verder toe zal nemen. Een klein deel van hen is tevens advocaat en was in die rol al bij één van de raden ingeschreven als rechtsbijstandverlener.

Tabel 20 Ontwikkeling aantal rechtsbijstandverleners die ten minste eenmaal per jaar rechtshulp verleenden op basis van een toevoeging

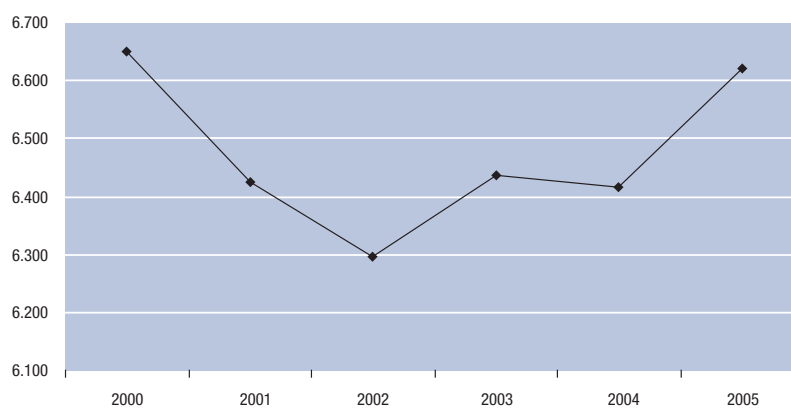
Type	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Advocaat	6.340	95	6.111	95	5.974	95	6.105	95	6.125	95	6.339	96
Deurwaarder	16	<1	12	<1	14	<1	12	<1	8	<1	7	0
Mediator	–	–	6	–	14	–	28	<1	26	<1	76	1
Onbekend	294	5	296	5	294	5	292	5	256	4	200	3
Totaal	6.650	100	6.425	100	6.296	100	6.437	100	6.415	100	6.622	100

In de periode 2000 tot en met 2005 is het aantal rechtsbijstandverleners dat op toevoegingsbasis werkt aanvankelijk afgenomen en sinds 2002 weer toegenomen.

Tabel 21 Ontwikkeling aantal rechtsbijstandverleners dat op toevoegingsbasis werkt

Jaar	Aantal	Index
2000	6.650	100
2001	6.425	97
2002	6.296	95
2003	6.437	97
2004	6.415	96
2005	6.622	100

Figuur 9 Aantal rechtsbijstandverleners

16. Raad voor Rechtsbijstand Den Bosch 11 november 2005.

4.1.1 Aantal advocaten

Het aantal *advocaten* dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent is in de afgelopen jaren gedaald. In 2000 verleenden 6.340 advocaten gesubsidieerde rechtsbijstand (zie tabel 20: Ontwikkeling aantal rechtsbijstandsverleners). In 2005 waren dit er 6.339. Tot en met 2002 daalde het aantal advocaten jaarlijks, waarna het aantal weer wat toenam.

Tabel 22 Verhouding tussen het aantal advocaten dat bij de Balie is ingeschreven (exclusief stagiaires) en het aantal dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent

Jaar	Aantal bij de Balie ingeschreven advocaten	Index	Aantal advocaten dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent*	Index	Percentage advocaten dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent t.o.v. alle bij de Balie ingeschreven advocaten
2000	11.033	100	6.340	100	57
2001	11.807	107	6.111	96	52
2002	12.290	111	5.974	94	49
2003	12.691	115	6.105	96	48
2004	13.111	119	6.125	97	47
2005	13.765	125	6.339	100	46

* De overige rechtsbijstandverleners (mediators en deurwaarders, zie tabel 20) worden hier buiten beschouwing gelaten.
Bron: *Jaarverslag NOV4*, 2006

Advocaten zijn niet verplicht om gesubsidieerde rechtsbijstand te verlenen. In 2005 verleende 46% van alle advocaten die bij de Balie zijn ingeschreven rechtsbijstand op basis van een toevoeging. Dit percentage is in de afgelopen jaren gedaald: in 2000 verleende nog 57% van de advocaten die bij de Balie zijn ingeschreven gesubsidieerde rechtsbijstand. Deze relatieve daling wordt vooral veroorzaakt door een stijging van het aantal advocaten dat bij de Balie is ingeschreven (+25% sinds 2000), terwijl het aantal advocaten dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent, na een aanvankelijke lichte daling weer steeg naar het niveau van 2000.

4.2 KENMERKEN RECHTSBIJSTANDVERLENERS

4.2.1 Geslacht rechtsbijstandverleners

In de afgelopen jaren is het aantal vrouwelijke rechtsbijstandverleners dat op toevoegingsbasis werkt, gestegen van 2.516 in 2000 naar 2.810 in 2005 (+5%). Ook in verhouding tot het aantal mannen dat op toevoegingsbasis werkt, is het aantal vrouwen gestegen. In 2000 was 38% van de advocaten die gesubsidieerde rechtsbijstand verleenden van het vrouwelijke geslacht. In 2005 was dit percentage gestegen naar 43%. Dit komt doordat het aantal vrouwen onder

de rechtsbijstandverleners dat jaarlijks toetreedt tot het stelsel stelselmatig toeneemt en het aantal mannen na een lichte daling de laatste vier jaar redelijk constant blijft. Vergeleken met de verhouding waarin mannen en vrouwen bij de Balie staan ingeschreven lijken vrouwen licht te zijn oververtegenwoordigd in de groep advocaten die gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen. Bij de balie was 39% van alle ingeschreven advocaten van het vrouwelijke geslacht (8.439 mannen en 5.326 vrouwen, *Jaarverslag 2005, NOvA*).

Tabel 23 Geslacht rechtsbijstandverleners die hulp verlenen op basis van een toevoeging (indien bekend)

Jaar	Man		Vrouw		Totaal	
	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage	Aantal	Percentage
2000	4.045	62	2.516	38	6.561	100
2001	3.901	62	2.431	38	6.332	100
2002	3.795	61	2.418	39	6.213	100
2003	3.837	60	2.528	40	6.365	100
2004	3.743	59	2.621	41	6.364	100
2005	3.778	57	2.810	43	6.588	100

4.2.2 Ervaring rechtsbijstandverleners

Er is onderzocht hoe lang de rechtsbijstandverleners die toetreden tot het stelsel van gesubsidieerde rechtsbijstand gemiddeld zijn beëdigd.¹⁷ In 2005 waren de nieuwkomers binnen het stelsel gemiddeld 1,09 jaar beëdigd. Er is geen voor de hand liggende verklaring voor de stijging in 2005.

Tabel 24 Gemiddeld aantal beëdigingsjaren van nieuwe rechtsbijstandverleners naar status

Jaar waarin de rechtsbijstandverlener voor het eerst gesubsidieerde rechtsbijstand verleende	Gemiddeld aantal beëdigingsjaren	Index
2000	0,73	100
2001	1,31	179
2002	0,90	123
2003	0,75	102
2004	0,85	116
2005	1,09	149

17. De gegevens over de jaren 2000 en 2001 zijn licht vertekend doordat de gegevens ontleend zijn aan een registratiesysteem (GRAS) dat is opgebouwd als een dynamische database. De consequentie hiervan is dat bij zaken die door advocaten aan een collega zijn overgedragen, alleen de gegevens van degene die de zaak heeft overgenomen in het systeem staan. Aan de hand van een voorbeeld wordt hier uitgelegd wat voor vertekening dit kan opleveren. Stel dat een advocaat die in 2000 reeds 10 jaar beëdigd was een zaak op zich neemt en die zaak in 2002 overdraagt aan een stagiair die in 2001 pas is beëdigd, dan staan in het registratiesysteem bij de zaak uit 2000 de gegevens van de stagiair uit 2001. De vertekening is het meest substantieel ten aanzien van het beëdigingsjaar. In veel mindere mate worden andere variabelen beïnvloed zoals het geslacht en aantal toevoegingen dat een advocaat per jaar behandelt. Door vanaf 2002 jaarlijks aan het begin van het jaar een uitdraai te maken van de gegevens uit het voorgaande jaar, wordt dit probleem nagenoeg ondervangen.

Er is ook onderzocht hoeveel jaar alle rechtsbijstandverleners die gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen gemiddeld beëdigd zijn. In 2005 was dit ongeveer even lang als de drie voorgaande jaren: 10,8 jaar. Dit is 10% langer dan in 2000.

Tabel 25 Gemiddeld aantal jaren dat de rechtsbijstandverleners die gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen beëdigd zijn

Jaar	Gemiddeld aantal beëdigingsjaren	Index
2000	9,8	100
2001	10,3	105
2002	10,7	109
2003	10,9	111
2004	10,9	111
2005	10,8	110

Om na te gaan hoe de spreiding is van het aantal ervaringsjaren, zijn de rechtsbijstandverleners ingedeeld in cohorten van tien jaar sinds hun beëdiging. Hieruit blijkt dat de groep die langer dan twintig jaar geleden is beëdigd, in de periode 2000 tot en met 2005 is gegroeid van 13% naar 17% (zie tabel 26). Als wordt aangenomen dat advocaten gemiddeld worden beëdigd als ze 25 jaar zijn en met pensioen gaan als ze 65 zijn, dan betekent dit dat de groep die 31 tot en met 40 jaar geleden is beëdigd binnenkort de pensioengerechtigde leeftijd bereikt. De onderstaande cijfers geven geen aanleiding tot zorg dat binnenkort een grote groep rechtsbijstandverleners het stelsel verlaat vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. De groep die 31 tot en met 40 jaar geleden is beëdigd maakt slechts 3% uit van alle rechtsbijstandverleners die gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen. Aangezien slechts 14% van de rechtsbijstandverleners 21 tot en met 30 jaar beëdigd is, is er ook geen aanleiding om te veronderstellen dat er op afzienbare termijn een grote groep rechtsbijstandverleners het stelsel zal verlaten vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

Tabel 26 Aantal jaren dat de rechtsbijstandverleners zijn beëdigd in cohorten van tien jaar

Cohorten	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
0 t/m 10	3.592	54	3.390	53	3.295	51	3.372	52	3.391	54	3.596	54
11 t/m 20	1.592	24	1.552	24	1.483	24	1.481	23	1.453	23	1.412	21
21 t/m 30	756	11	810	13	866	14	920	14	934	15	956	14
31 t/m 40	75	1	95	1	110	2	142	2	152	2	188	3
41 t/m 50	16	<1	16	<1	14	<1	13	<1	14	<1	8	0
51 t/m 60	8	<1	5	<1	4	<1	4	<1	3	<1	3	0
> 60	0	0	0	0	1	<1	1	<1	1	<1	1	0
Totaal	6.039	91	5.868	91	5.773	92	5.933	92	5.948	93	6.164	93
Onbekend	611	9	557	9	523	8	504	8	467	7	458	7
Totaal	6.650	100	6.425	100	6.296	100	6.437	100	6.415	100	6.622	100*

* Dit getal is afgerond.

4.2.3 Aantal toevoegingen per rechtsbijstandverlener

In elk van de afgelopen jaren is het aantal afgegeven toevoegingen gestegen, terwijl het aantal rechtsbijstandverleners in de periode 2000 tot 2005 een meer wisselend beeld vertoont, met als resultaat dat in 2005 hun aantal ongeveer gelijk is aan dat van 2000 (zie figuren 1 en 9 in paragraaf 2.2.1 en 4.1). Deze twee ontwikkelingen tezamen hebben als consequentie dat het gemiddeld aantal toevoegingen dat rechtsbijstandverleners per jaar behandelen in de periode 2000 tot en met 2005 met 21% is gestegen. Vanaf 2002 is dit aantal stabiel. In 2000 behandelden rechtsbijstandverleners gemiddeld 44 zaken op toevoegingsbasis; in 2005 was dit gemiddeld 53 zaken.

Tabel 27 Gemiddeld aantal toevoegingen per actieve rechtsbijstandverlener per jaar

Jaar	Aantal	Index
2000	44	100
2001	47	106
2002	52	118
2003	53	121
2004	54	122
2005	53	121

Om na te gaan hoe de spreiding is van zaken onder de rechtsbijstandverleners, zijn zij onderverdeeld in groepen naar het aantal zaken dat zij behandelen. Hieruit blijkt dat het aantal rechtsbijstandverleners dat 1 tot 10 zaken per jaar behandelt in de jaren 2000 tot en met 2005 is gedaald van 36% naar 29% van het totaal aantal rechtsbijstandverleners. Tegenover deze daling staat een stijging van het percentage rechtsbijstandverleners dat meer dan 50 zaken behandelt. Het aandeel van deze groep steeg van 29% in 2000 naar 37% in 2004 en 2005. De stijging van het gemiddeld aantal toevoegingen per rechtsbijstandverlener wordt dus voor een belangrijk deel veroorzaakt doordat de groep die weinig toevoegingen doet (1 t/m 10) afneemt en de groep die meer dan 50 toevoegingen doet toeneemt.

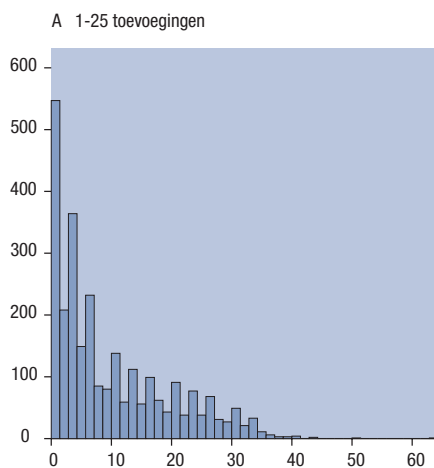
Tabel 28 Aantal rechtsbijstandverleners per aantal toevoegingen per jaar in percentages

Toevoegingen	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
1 t/m 10	2.395	36	2.281	36	2.076	33	2.076	32	1.882	29	1.916	29
11 t/m 25	1.176	18	1.143	18	1.114	18	1.059	16	1.028	16	1.083	16
26 t/m 50	1.144	17	1.056	16	1.004	16	1.007	16	1.101	17	1.155	17
51 t/m 100	1.045	16	1.057	16	1.066	17	1.123	17	1.291	20	1.340	20
101 t/m 200	632	10	634	10	690	11	848	9	720	13	866	13
> 200	231	3	254	4	346	5	324	5	293	5	262	4
Totaal	6.650	100	6.425	100	6.296	100	6.437	100*	6.415	100	6.622	100*

* Deze getallen zijn afgerond.

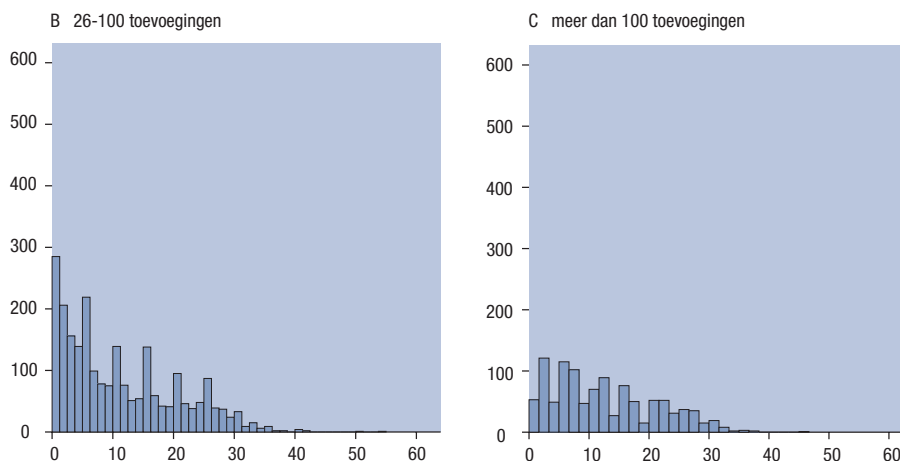
Er is ook onderzocht of er een relatie is tussen het aantal zaken dat rechtsbijstandverleners op toevoegingsbasis behandelen en het aantal jaar dat zij beëdigd zijn. Hieruit blijkt dat de rechtsbijstandverleners aan wie meer dan 100 toevoegingen per jaar worden afgegeven gelijkmatig verdeeld zijn wat betreft ervaring. Bij de rechtsbijstandverleners aan wie 1 tot en met 25 toevoegingen worden afgegeven is de groep met relatief weinig ervaring juist sterk oververtegenwoordigd. Dit betekent dat er relatief gezien niet veel onervaren rechtsbijstandverleners zijn aan wie meer dan 100 toevoegingen worden afgegeven. Het bovenstaande is visueel inzichtelijk gemaakt in figuur 10 a t/m c. Figuur 10a heeft betrekking op rechtsbijstandverleners waaraan in 2005 1 tot en met 25 toevoegingen zijn afgegeven, figuur 10b op degenen die 26 tot en met 100 zaken op toevoegingsbasis behandelen en figuur 10c op degenen aan wie meer dan 100 toevoegingen zijn afgegeven.¹⁸ Het aantal rechtsbijstandverleners is af te lezen aan de hoogte van de balken in de figuur. Op de horizontale as is het aantal jaar weergegeven dat men is beëdigd. Uit de redelijk gelijke hoogte van de staven in figuur 10c is af te lezen dat de rechtsbijstandverleners aan wie meer dan 100 toevoegingen zijn afgegeven gelijkmatiger verdeeld zijn wat betreft ervaring dan in de andere twee groepen. Bij de groep aan wie 1 tot en met 25 toevoegingen worden afgegeven, zijn de verschillen het grootst.

Figuur 10 a Aantal jaren van beëdiging van rechtsbijstandverleners naar aantal toevoegingen

18. Door de indeling in cohorten van 1-25, 26-100 en meer dan 100 zijn de aantallen rechtsbijstandverleners binnen de cohorten van vergelijkbare grootte.

Figuur 10 b t/m c Aantal jaren van beëdiging van rechtsbijstandverleners naar aantal toevoegingen

Voor de ontwikkeling van het aanbod in de toekomst is de constatering van belang dat er relatief gezien niet veel onervaren rechtsbijstandverleners zijn die meer dan honderd zaken per jaar op toevoegingsbasis behandelen. Ook al is reeds geconstateerd dat het aantal rechtsbijstandverleners dat langer dan dertig jaar geleden is beëdigd en dus op afzienbare termijn met pensioen gaat niet zo groot is, als zij veel zaken op toevoegingsbasis behandelen zou hun pensioen mogelijk wel serieuze consequenties kunnen hebben voor de werklust van de overige rechtsbijstandverleners. Om na te gaan of dit op termijn mogelijk een probleem kan opleveren, is onderzocht hoe de ontwikkeling is van het aantal toevoegingen dat jaarlijks aan rechtsbijstandverleners wordt afgegeven in relatie tot het jaar waarin zij beëdigd zijn. Hieruit blijkt dat rechtsbijstandverleners meer zaken op toevoegingsbasis gaan behandelen naarmate ze langer geleden beëdigd zijn. Dit betekent dat dus ook van de rechtsbijstandverleners die niet zo lang geleden zijn beëdigd en gemiddeld nog niet zo veel toevoegingszaken per persoon behandelen, verwacht kan worden dat zij op termijn steeds meer toevoegingszaken gaan behandelen en dus voor opvolging zorgen voor de groep die nu veel toevoegingen doet en op afzienbare termijn het stelsel zal verlaten. Dit is te zien in tabel 29. Hierin zijn vier groepen rechtsbijstandverleners opgenomen die zijn beëdigd in respectievelijk 2000, 1995, 1990 en 1985. Per groep is weergegeven hoeveel zaken zij per persoon per jaar gemiddeld op toevoegingsbasis behandelden in de periode 2000 tot en met 2005. De rechtsbijstandverleners die in 2000 werden beëdigd, behandelden in 2001 bijvoorbeeld gemiddeld 38 zaken op toevoegingsbasis per persoon. Ten aanzien van alle vier de onderscheiden

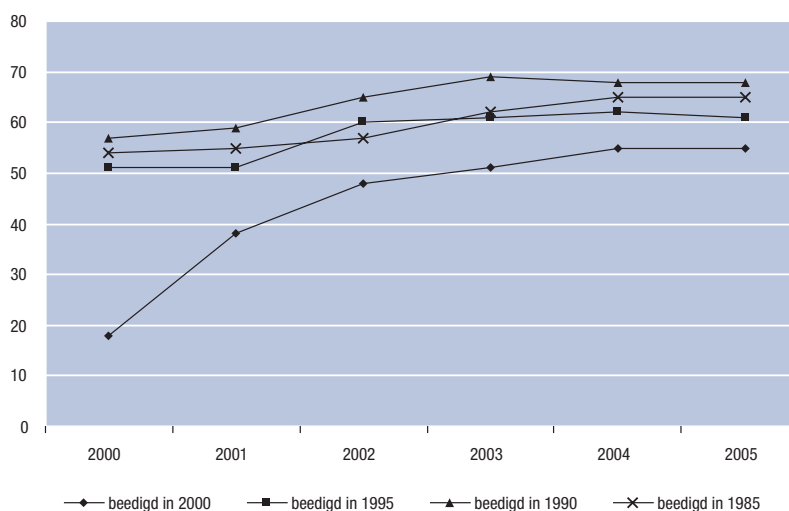
groepen is te zien dat het gemiddeld aantal toevoegingen dat de rechtsbijstandverleners per persoon per jaar behandelen jaarlijks stijgt, in het voorbeeld van 38 tot 55 in 2005. Op basis van deze cijfers wordt hier aangenomen dat er een relatie is tussen het aantal toevoegingszaken dat een rechtsbijstandverlener gemiddeld per jaar behandelt en het aantal jaar dat hij beëdigd is; hoe langer geleden beëdigd, hoe meer zaken iemand behandelt.

Tabel 29 Gemiddeld aantal toevoegingen naar het aantal jaren van beëdiging van rechtsbijstandverleners

Peiljaar	Jaar van beëdiging	2000	2001	2002	2003	2004	2005
2000	Aantal jaren beëdigd	0	1	2	3	4	5
	Aantal toevoegingen	18	38	48	51	55	55
1995	Aantal jaren beëdigd	5	6	7	8	9	10
	Aantal toevoegingen	51	51	60	61	62	61
1990	Aantal jaren beëdigd	10	11	12	13	14	15
	Aantal toevoegingen	57	59	65	69	68	68
1985	Aantal jaren beëdigd	15	16	17	18	19	20
	Aantal toevoegingen	54	55	57	62	65	65

De sterkere stijging van het aantal afgegeven toevoegingen ten opzichte van de ontwikkeling van het aantal rechtsbijstandverleners dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent, is ook terug te zien in de cijfers. Voor alle vier de onderscheiden groepen geldt dat de jongere groep gemiddeld meer zaken op basis van een toevoeging behandelde in het jaar x na hun beëdiging dan de voorgaande groep. De groep die in 2000 is beëdigd deed binnen het eerste jaar vanaf de beëdigingsdatum gemiddeld 18 toevoegingen per persoon en in het vijfde jaar vanaf hun beëdiging gemiddeld 55 toevoegingen, terwijl de groep die in 1995 is beëdigd gemiddeld 51 toevoegingen per persoon behandelde toen zij vijf jaar beëdigd waren. Hetzelfde verschil is te zien tussen de groepen die in 1995 en 1990 zijn beëdigd en de groepen die in 1990 en 1985 zijn beëdigd. Bovendien is uit tabel 29 af te lezen dat alle rechtsbijstandverleners in de vier onderscheiden groepen ieder volgend jaar vanaf hun beëdiging meer zaken op toevoegingsbasis behandelen tot een stabilisatie lijkt te ontstaan. In figuur 11 is dat grafisch weergegeven.

Figuur 11 Gemiddeld aantal toevoegingen per rechtsbijstandverlener naar beëdigingsjaar

De stijging van het aantal zaken op toevoegingsbasis per rechtsbijstandverlener is ook te zien in tabel 30. Daarin staat hoeveel toevoegingszaken de rechtsbijstandverleners die in de jaren 2000 tot en met 2005 voor het eerst gesubsidieerde rechtsbijstand verleenden gemiddeld per persoon behandelden. Sinds 2000 is het aantal toevoegingen dat nieuwe rechtsbijstandverleners in het eerste jaar behandelen met ongeveer een derde gestegen.

Tabel 30 Gemiddeld aantal toevoegingen van rechtsbijstandverleners die voor het eerst gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen

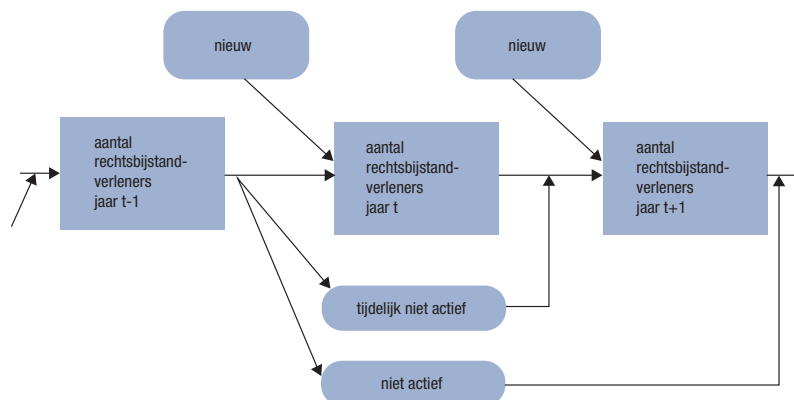
Jaar waarin de rechtsbijstandverleners voor het eerst gesubsidieerde rechtsbijstand verleenden	Gemiddeld aantal toevoegingen behandeld door de 'nieuwe' groep per persoon	Index
2000	17	100
2001	18	100
2002	21	118
2003	24	136
2004	23	131
2005	23	129

4.3 VERLOOP ONDER DE RECHTSBIJSTANDVERLENERS

In deze paragraaf staat beschreven hoe het verloop is onder de rechtsbijstandverleners vanaf 2000. De ontwikkeling van dit aantal wordt bepaald door de optelsom van het aantal rechtsbijstandverleners dat in het desbetreffende jaar

toetreedt tot het stelsel minus het aantal dat het stelsel tijdelijk of definitief verlaat. In figuur 12 is dit proces in beeld gebracht.

Figuur 12 Mutaties onder de rechtsbijstandverleners

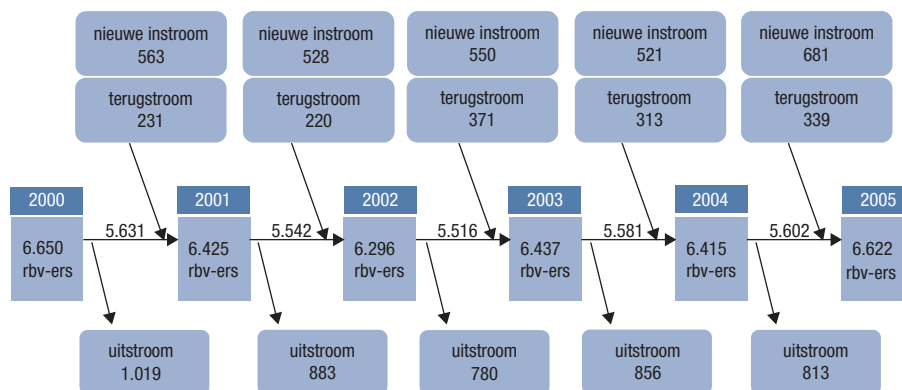

Van alle rechtsbijstandverleners die in 2005 zaken op basis van een toevoeging behandelden, verleende 86% in de periode 2000 tot en met 2005 vanaf hun toetreding tot het stelsel continu gesubsidieerde rechtsbijstand. Hieruit kan worden afgeleid dat er een stabiele groep is van dezelfde advocaten die jaarlijks gesubsidieerde rechtsbijstand verleent.

Om een preciezer beeld te krijgen van de groep die het stelsel tijdelijk of definitief verlaat is de groep instromers nader uitgesplitst.¹⁹ In de figuren 13 en 14 zijn de in-, uit- en terugstroom cijfermatig in beeld gebracht. Uit de eerste figuur blijkt dat een substantieel deel van de totale instroom (dit varieert tussen de 29% en 40%) bestaat uit rechtsbijstandverleners die het stelsel tijdelijk hadden verlaten. De (nieuwe) instroom in 2005 is hoger dan in de voorgaande jaren. Dit kan deels worden verklaard uit de deelname van mediators vanaf 2005. Voorts blijkt dat de groep die in twee achtereenvolgende jaren deelneemt constant blijft. In 2001 bleven 5.631 van de 6.650 van de rechtsbijstandverleners van 2000 ook in dat jaar actief (85%), in 2002 was dat 86%, in 2003 88%, in 2004 was dat 87% en in 2005 was dat 87%.

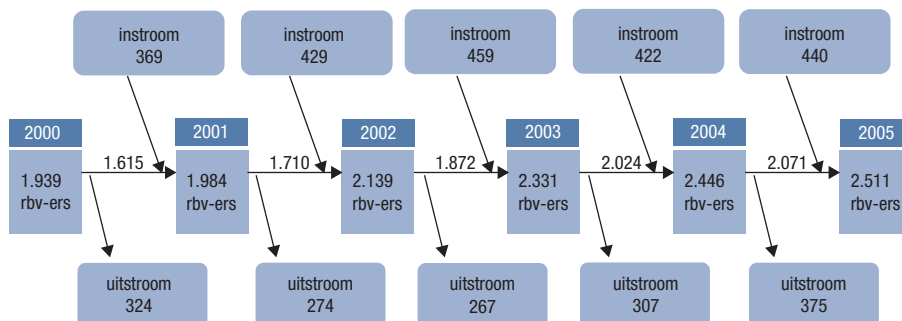
19. Uitsplitsing van de uitstromers is om technische redenen niet mogelijk.

Figuur 13 In-, uit- en terugstroom van rechtsbijstandverleners

Als speciaal wordt gekeken naar de groep die voor het stelsel het belangrijkste is – de groep die meer dan 50 toevoegingen per jaar doet – dan blijft ook van deze groep meer dan 83% in twee opeenvolgende jaren actief. Deze rechtsbijstandverleners doen samen ongeveer 80% van de toevoegingen.

Figuur 14 In- en uitstroom rechtsbijstandverleners die jaarlijks meer dan 50 toevoegingen doen

Bij deze voor het stelsel zo belangrijke groep is vanaf 2000 de instroom steeds groter geweest dan de uitstroom.

LITERATUUR

Combrink-Kuiters, L., N. Jungmann (2004) *Monitor Gesubsidieerde Rechtsbijstand 2004*. Boom Juridische uitgevers, Den Haag

Commissie Advocatuur (2006) *Een maatschappelijke orde*

Hooft, P.A. van (2005) *Ik wil advocaat worden: voorkeuren en beelden bij de beroepskeuze van rechtenstudenten en beginnende advocaten*. NOvA en Raad voor Rechtsbijstand Amsterdam

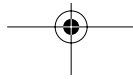
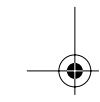
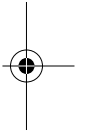
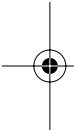
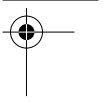
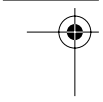
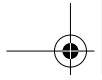
Jungmann, N., L. Combrink-Kuiters m.m.v. M. van Gammeren-Zoetewij (2005) *Monitor Gesubsidieerde Rechtsbijstand 2005*. Boom Juridische uitgevers, Den Haag

Klijn, A., J. van der Schaaf, G. Paulides (1998) *De rechtsbijstandssubsidie herzien. Een evaluatie van de toegangsregulering in de Wet op de rechtsbijstand*. WODC, Den Haag, nr. 175

Leertouwer, E.C. (2004) *Toevoegingen toegevoegd: over meervoudig gebruik van de gesubsidieerde rechtsbijstand in de periode 1 januari 2000 tot 1 augustus 2003*. WODC, Den Haag, Cahierreeks, nr. 2004-5

Nederlandse Orde van Advocaten (2006) *Jaarverslag 2005*

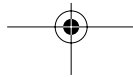
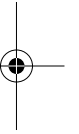
SCP (2005) *Advocaat met korting, een analyse van de prijsgevoeligheid van de rechtsbijstand*. Den Haag

BIJLAGE 1 INKOMENS- EN VERMOGENSNORMEN EN EIGEN BIJDAGEN 2005

Eigen bijdrage	Bij een draagkracht per maand van:	
	Alleenstaand	Gehuwd/samenwonend/éénouder
90	000-818	000-1147
141	819-895	1148-1258
208	896-944	1259-1328
275	945-982	1329-1382
340	983-1029	1383-1450
396	1030-1073	1451-1513
458	1074-1114	1514-1571
516	1115-1159	1572-1636
582	1160-1208	1637-1705
633	1209-1251	1706-1767
703	1252-1294	1768-1828
769	1295-1518	1829-2135

- Het totale vermogen mag bedragen:
 - * voor alleenstaanden: € 7.500;
 - * voor gehuwden/samenwonenden/eenoudergezinnen: € 10.500.
- Van de (over)waarde in de eigen zelfbewoonde woning blijft € 65.344 buiten beschouwing.

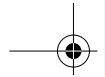
BIJLAGE 2 LIJST MET FIGUREN EN TABELLEN

Figuren

Figuur 1	Aantal afgegeven toevoegingen	24
Figuur 2	Index afgegeven toevoegingen naar grondslag	25
Figuur 3	Verdeling van de afgegeven toevoegingen per rechtsterrein	25
Figuur 4	Ontwikkeling aantal afgegeven toevoegingen op hoofdrechtsgebieden waarop meer dan 10.000 toevoegingen zijn afgegeven	26
Figuur 5	Ontwikkeling aantal afgegeven toevoegingen op hoofdrechtsgebieden waarop meer dan 750 en minder dan 7.500 toevoegingen zijn afgegeven	27
Figuur 6	Ontwikkeling aantal afgegeven toevoegingen op hoofdrechtsgebieden waarop minder dan 750 toevoegingen zijn afgegeven	27
Figuur 7	Leeftijdsverdeling van de loketgebruikers in percentages	36
Figuur 8	Leeftijdsopbouw rechtzoekenden in percentages	37
Figuur 9	Aantal rechtsbijstandverleners	40
Figuur 10 a t/m c	Aantal jaren van beëdiging van rechtsbijstandverleners naar aantal toevoegingen	45, 46
Figuur 11	Gemiddeld aantal toevoegingen per rechtsbijstandverlener naar beëdigingsjaar	48
Figuur 12	Mutaties onder de rechtsbijstandverleners	49
Figuur 13	In-, uit- en terugstroom van rechtsbijstandverleners	50
Figuur 14	In- en uitstroom rechtsbijstandverleners die jaarlijks meer dan 50 toevoegingen doen	50

Tabellen

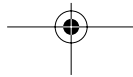
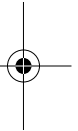
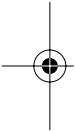
Tabel 1	Balie-, telefoon- en e-mailcontacten tussen rechtzoekenden en bureaus rechtshulp of HJL	14
Tabel 2	Kanalen waarlangs rechtzoekenden contact opnemen met Bureaus Rechtshulp in 2003 in percentages en HJL in 2005 in aantallen en percentages	17
Tabel 3	Soort hulpproduct dat is verstrekt door HJL in 2005 in percentages en aantallen	18
Tabel 4	Soort hulpproduct per contactkanaal in 2005 in aantallen en percentages	19
Tabel 5	Soort contactkanaal per hulpproduct in 2005 in aantallen en percentages	20
Tabel 6	Soort gemiddeld aantal producten per contact per contactkanaal in 2005	20
Tabel 7	Rechtsterreinen waarop de hulpvragen betrekking hebben HJL 2005	21
Tabel 8	Aantal afgegeven toevoegingen	23
Tabel 9	Afgegeven toevoegingen naar grondslag in aantal en index	24
Tabel 10	Hoofdrechtsgebieden waarop toevoegingen zijn afgegeven in absolute aantallen en geïndexeerd	26
Tabel 11	Aantal rechtzoekenden waarvoor een toevoeging is afgegeven en het gemiddeld aantal toevoegingen per rechtzoekende	29
Tabel 12	Aantal toevoegingen per rechtzoekende in percentages	29
Tabel 13	Aantal civiele toevoegingen per rechtzoekende per jaar	30
Tabel 14	Aantal civiele toevoegingen (de niet-ambtshalve afgegeven toevoegingen excl. vluchtelingen- en strafrecht) per rechtzoekende in percentages	30
Tabel 15	Aantal strafrechtelijk toevoegingen (inclusief de ambtshalve afgegeven toevoegingen excl. vreemdelingenbewaring en BOPZ) per rechtzoekende in percentages	31
Tabel 16	Verdeling van de toepassing van de treden van de anticumulatieregeling in percentages	32
Tabel 17	Verdeling van de toevoegingen waarvoor een eigen bijdrage is betaald naar eigen-bijdragecategorie	33
Tabel 18	Contactkanaal per geslacht in percentages	36
Tabel 19	Geslacht van de rechtzoekenden die een toevoeging aanvragen	37
Tabel 20	Ontwikkeling aantal rechtsbijstandverleners die ten minste eenmaal per jaar hulp verleenden op basis van een toevoeging	40
Tabel 21	Ontwikkeling aantal rechtsbijstandverleners dat op toevoegingsbasis werkt	40

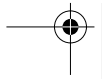
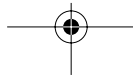
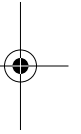
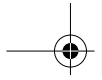

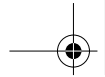
Bijlage 2: Lijst met figuren en tabellen

57

Tabel 22	Verhouding tussen het aantal advocaten dat bij de Balie is ingeschreven (exclusief stagiaires) en het aantal dat gesubsidieerde rechtsbijstand verleent	41
Tabel 23	Geslacht rechtsbijstandverleners die hulp verlenen op basis van een toevoeging (indien bekend)	42
Tabel 24	Gemiddeld aantal beëdigingsjaren van nieuwe rechtsbijstandverleners naar status	42
Tabel 25	Gemiddeld aantal jaren dat de rechtsbijstandverleners die gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen beëdigd zijn	43
Tabel 26	Aantal jaren dat de rechtsbijstandverleners zijn beëdigd in cohorten van tien jaar	43
Tabel 27	Gemiddeld aantal toevoegingen per actieve rechtsbijstandverlener per jaar	44
Tabel 28	Aantal rechtsbijstandverleners per aantal toevoegingen per jaar in percentages	44
Tabel 29	Gemiddeld aantal toevoegingen naar het aantal jaren van beëdiging van rechtsbijstandverleners	47
Tabel 30	Gemiddeld aantal toevoegingen van rechtsbijstandverleners die voor het eerst gesubsidieerde rechtsbijstand verlenen.	48

BIJLAGE 3 BEGELEIDINGSCOMMISSIE

Prof. mr. J.M. Barendrecht

Hoogleraar privaatrecht Centrum
voor aansprakelijkheidsrecht,
Universiteit van Tilburg

Prof. mr. E. Niemeijer

Plaatsvervangend directeur WODC/
hoogleraar empirische rechtsocio-
logie Faculteit der Rechtsgeleerdheid,
Vrije Universiteit

Prof. dr. mr. B. Sloot

Hoogleraar Rechtswetenschappen
Open Universiteit

Dr. B.C.J. van Velthoven

Universitair hoofddocent rechts-
economie Faculteit der Rechtsgeleerd-
heid, Universiteit Leiden

